

Foaia Școlară

Revistă pedagogică-culturală
Organ oficial al revizoratului școlar de Bihor.

CUPRINSUL:

Dohrogea	<i>George Sofronie</i>
Religie și caracter	<i>George Bota</i>
Adolphe Ferrière și Educația • Constructivă	<i>Dr. Eug. Speranța</i>
Nu ne cunoaștem țara	<i>A. Sorescu</i>
Din cetatea culturii	<i>Gh. Moșu</i>
Șezătorile sătești	<i>Drușă Florea inv.</i>
Partea oficială	* * *
Reviste	* * *

Redacția și Administrația:
Oradea, Revizoratul școlar.

Foaia Școlară

Revistă pedagogică-culturală
Organ oficial al revizoratului școlar de Bihor.

Dobrogea. (Considerațiuni istorice.)

de GEORGE SOFRONIE
Conferențiar în Academia de Drept. Oradea.

I.

Dacă astăzi, — când drepturile noastre istorice asupra provinciei dintre Dunăre și Marea Neagră sunt în deobște recunoscute ca intangibile, — nu mai prezintă un interes științific a redă discuțiile și polemicele ce au precedat recunoașterea acestui adevăr istoric, un interes național cere, în mod imperios, a cunoaște trecutul provinciei trans-danubiene, pentru a justifica opera de civilizație românească desăvârșită acolo, sau în curs de desăvârșire. Această cunoaștere devine o datorie națională, atunci când jumătate de secol, — timpul care, după mărturia unui mare istoric francez (Er. Renan) este suficient spre a determina o apreciere optimistă sau pesimistă asupra unei stăpâniri noi, — se împlinește dela revenirea Dobrogei, în cadrul teritorial al Statului Român. Zicem *revenire*, pentru că studiile istorice au dovedit-o până la evidență,¹⁾ că Dobrogea — *Scythia Minor* sau *Moesia inferior* a celor veclii, *Scythia Pontica* a hărților medievale și moderne — n'a încetat un moment de a aparține, în parte sau în totalitate, populației *neo-romane* sau *române*, ci numai — datorită vitregiei timpurilor a fost nevoită să-și schimbe regimul politic și juridic.

*

Devenită provincie romană în sec. II d. Hr. în urma cuceririi lui Traian, — monumentul dela Adam-Clissi (Civitas Troppaensium).

¹⁾ Idei dezvoltate din Conferința ținută la Ateneul Român din Oradea, la comemorarea semi-centenarului alipirii Dobrogei.

atribuirea *valului* ce mergea de la Cernavoda la Constanța lui Traian, și numeroase resturi arheologice, dovedesc puternica influență romană, — elementul autohton daco-geto-scitic se amestecă cu coloniștii romani, veniți și aci ca și în Dacia Traiană, propriu zisă. Procesul de romanizare era desăvârșit, când Bulgarii, popor de origine uralo-altaică, se stabiliră, în sec. VII-lea, urmând și ei curentul de atracție a lumii barbare către Occident, la nordul Dunării, în regiunea basarabeană a Bugeacului. La această epocă, după ce cunoscuse mai înainte, stăpânirea Goților, Hunilor și Slavilor, contra cărora Imp. Roman a luptat în repetate rânduri¹⁾ Dobrogea era o provincie a Imperiului Roman de Răsărit, care, prin scăderea elementului roman, lua un tot mai accentuat caracter *bizantin*. Era locuită de o populație în majoritate romanică, căreia se infiltraseră disparate elemente slave. Ocupațiile obișnuite erau agricultura și păstoritul. Comerțul se făcea în orașele de pe litoral — de veche origine greacă și de înfloritoare civilizație — ca Tomis, Kallatis, Licostomo, Pangalia, Karbona (Cavarna), etc. Garnizoane imperiale erau în punctele strategice ale teritoriului și în jurul lor, ca fiind mai în siguranță, apăruseră numeroase așezări omenești. Înălți demnitari exercitau autoritatea imperială²⁾.

Sec. VII a cunoscut repetate încercări ale Bulgarilor — atacați de alte popoare barbare care le răvneau locul de așezare, sau atrași de pradă ce li se ofereă în Imperiu, — de a trece la sudul Dunării. Dar armatele imperiale erau încă destul de puternice, pentru a-i împiedeca și pedepsi în incursiunile lor sud-dunărene. În anul 679 însă, într'un atac mai îndrăzneț, și luând retragerea bolnavului împărat Constantin Pogonatul ca un semn de frică, trec Dunărea, sub conducerea lui Asparuch (fiu al lui Cubrat), se opresc scurtă vreme în Dobrogea, pentru poposire, și apoi se îndreaptă spre sud. Populația nu rezistă cu energie, mulțumită poate, de a vedea plecând autoritățile imperiale, exercitate foarte aproape exclusiv de Greci, puțin simpatizați. — și de a scăpa de fiscalismul bizantin.

O întrebare importantă se pune în istoria Dobrogei odată cu năvălirea Bulgarilor: Această năvălire a determinat ea o transformare etnică a regiunii, făcând să dispară elementul scitic și

1) N. Iorga. *Formes Byzantines et réalités Balcaniques*. Paris. 1922, pag. 27 și urm., Cf. Diehl *Byzance*. Paris 1908, pag. 48 și urm.

2) N. P. Comnène. *La Dobrogea*. (Essai historique, économique, ethnographique et politique, Paris. 1918, pag. 15.

daco-roman, în evoluție spre poporul român, dându-i un caracter curat bulgăresc? Întrebarea cere un răspuns, pentru că această teză a fost susținută de polemisti și politicieni bulgari. Chiar dacă ne-am referi la stadiul de civilizație al năvălitorilor, la felul lor de trai și la numărul lor, am avea suficiente elemente pentru a înfirmă această teză. Ea apare însă ca absurdă, dacă ne referim și la datele vechilor cronicari bizantini. Într'adevăr ei ne amintesc în repetate rânduri, existența continuă a populației romanice și scitice. Pentru a nu lua decât două exemple: la anul 876, unul dintre generaliști distinși ai lui Vasile II, Andrei care era scit de naștere, fu consacrat *patriciu* și numit guvernator al Helespontului; mai târziu în sec. XI—XII, *Scifi* formau un corp în armatele imperiale¹⁾

Trebue deci admis că Dobrogea nu a reprezentat pentru Asparuch și hoardele lui, decât un loc de popas și de pradă, în mersul spre sud, spre adevăratul și principalul țel al năvălirilor bulgare, cucerirea Constantinopolului, orașul minunat, *cu o sută de cupole*. O țară de stepe, mai puțin rodnică ca Basarabia părăsită, nu putea reține pe Bulgari, doritori de pradă bogată. Deaceia ei au plecat în masă, spre sud. „Câteva mii de barbari din această națiune, — ei erau deci, dealfel ca toți barbarii, nu prea numeroși, — erau abia îndestulători pentru expedițiile lor de pradă și șefii lor nu se puteau gândi să-i împrăștie prin câmpii, pentru a îndeplini acolo lucrări agricole pe care rasa a lăsat-o întotdeauna sclavilor, prizonierilor de războiu și populațiilor tributare²⁾” Și această tendință de înaintare spre sud, o întâlnim dealungul sec. VIII, IX, X, la Crum, la Boris, la Simeon — învingător asupra Adrianopolului în a. 913, ajuns până sub zidurile Bizanțului în a. 924 — toți atrași de miragiul coroanei imperiale și a titlurilor împărătești. Lupta între *Imperiū* este deschisă în Peninsula Balcanică și cum Imperiul nu poate fi decât *unul* singur, — vechiul Imperiu Roman, moștenit de cel Bizantin, — această luptă este permanentă și purtată cu toate forțele. Și adeseori victoria este a Bulgarilor, năvălitori impetuoși, față de care trupele bizantine apar aproape neputincioase³⁾.

Iar locul lor trecător, în Dobrogea, l-a luat un alt popor, nou venit de pe Taik și Volga, *Pecenegii*.

¹⁾ Lavisse et Rambaud. Histoire générale de l'humanité. Paris 1894. II. pag. 818.

²⁾ N. Iorga. Droits des Roumains sur la Dobrogea. Iassy. 1917 pag. 21.

³⁾ „Lavisse et Rambaud, loc. cit. I. pag. 642: „Depuis le VIIe siècle, ces nomades de race finnoise, n'ont pas cessé leur marche victorieuse vers le sud”.

Lipsa de fundament științific a amintitei teze bulgare, se poate evidenția și pe alte căi. Dacă ne referim la arheologie, pentru care Dobrogea este o ineputabilă mină, constatăm urme și resturi prețioase scitice, trace, grecești, romane, bizantine, turco-tătare, venețiene, gemveze și românești; ele amintesc existența acestor popoare în Dobrogea. În zădar însă, s'ar căută între Dunăre și Marea-Neagră cea mai mică urmă de stabilire bulgărească¹⁾. Și întocmai ca pământul, nici obiceiurile, nici limba, nici aspectul antropologic al rasei, nici cântecele sau legendele vechi, nu păstrează urme remarcabile bulgărești.

*

Stăpânirea Pecenegilor — de la care au rămas numele apei și a satului Peceneaga — între sec. IX—XI lea, nu a împiedecat dezvoltarea elementului românesc în Dobrogea. Mai inteligenți și mai civilizați decât acești barbari, Românii apar ca un element de frunte, conducător în noul stat al Pecenegilor, peste care se suprapunea stăpânirea nominală a Imp. Bizantin. Astfel la începutul sec. XI-lea, șefii pecenege sunt în majoritate Români. În a. 1084 trupele pecenege venite din *finuturi situate în împrejurimile Dristei (Siliștra)* aveau ca șefi doi Români: *Căliman și Catalin (Cedrenus)*. În a. 1075 șeful trupelor pecenege era românul *Tatul*, mai târziu (a. 1078) guvernator al Siliștrei și conducător al armatelor pecenege contra Cumanilor, înrușiți dar dușmani ai Pecenegilor. Cumanii, la rândul lor, în lupta purtată la a. 1094 cu armatele bizantine la Anchialé sunt conduși de un *Valah cu numele Pudită (Sputidită)*²⁾. Foarte probabil că această calitate de conducători o vor fi căpătat amintii Valahi datorită — pe lângă calitățile de superioritate intelectuală și de vitejie recunoscută — și faptului, că erau cunoscători ai locurilor, ca fiind *din fară* (Nicetas).³⁾

Rolu elementului românesc apare încă sporit în epoca constituirii Principatelor Române, adică în sec. XIII—XIV. Cum această epocă corespunde cu aceea a luptelor dintre Imperiul Bizantin și populațiile balcanice, de origine barbară, sau cu rivalitățile dintre *stategii și despoții* ce exercitau autoritatea imperială în Dobrogea, nu este surprinzător că întâlnim pe *românul* Balica exer-

¹⁾ Vezi Gr. G. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie* (Communication faite à l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres), Paris, 1899, pag. 145—189.

²⁾ Ue Beau, *Histoire du Bas-Empire* Paris, 1781—1812, t. XVIII, pag. 51.

³⁾ N. Iorga loc. cit. pag. 36.

citând drepturi aproape suverane în partea sudică a provinciei cu centrul la Carbonna (Kavarna). Il întâlnim și ca prețios auxiliar -- în calitatea sa, fie și nominală, de vasal al imperiului — al împăratului Ioan V. Paleologul în lupta contra rivalului său, fost tutor, Ioan Cantacuzino, dela Selimbria (a. 1346). Și cum frământările pentru tronul Bizanțiului sunt aproape continui, Dobrogea cunoaște în aceste secole și-o trecătoare stăpânire a Craiului Serbiei, Ștefan Dușan — care la a. 1345, se intitulează cu îndrăzneală: Împărat al Grecilor și Sârbilor — și o tot atât de trecătoare uzurpare a autorității imperiale, pe țărmul Dobrogean, a Genovezilor (a. 1350), exploataatori maritimi în aceste părți. Dar tot în această epocă, un fost comandant al trupelor trimise de Balica în ajutorul lui Ioan V. Paleologul, cu numele *Dobrotich*, de origine tot valahă, (Guéron-Songeon) — care se pare a fi dat și numele său provinciei, după unii autori — apare ca stăpânitor al ținutului. Distingându-se în bătăliile Imperiului, el fusese investit cu titlul de *despot* bizantin și numit comandant al trupelor imperiale. Inspirându-se însă din procedeele altor înalți funcționari greci, et ceteri pe cont propriu o serie de orașe, rezervându-și-le. Lupta începî între *despotul barbar* și mîncrîl porfirogenet Ioan V. Paleologul (a. 1362), dar *Dobrotich* izbuti pînă la urmă (— 1386) să se mențină în regiunea ce aparținuse odinioară, fostului său senior, românul Balica. Ca urmare, el putu lăsa moștenire fiului său Ivanko, o mare parte a provinciei, numită în documentele timpului *terra Dobroticii*. Dar neavînd capacitatea tatălui său, Ivanko pierde partea sudică a moștenirii sale, către țarul Bulgariei Șișman, iar Genovezii din Maurocastron (Cetatea-Albă) devin stăpîni ai aproape întreg nordului provinciei; negocierile lui Ivanko cu Genovezii — la care participă și un Român, Jolpan (Ciolpan) — fură zădarnice. Autoritatea moștenitorului lui *Dobrotich* rămase astfel numai în regiunea Kavarnei.

În acest timp, Dobrogea o ducea greu din cauza repetatelor incursiuni ale Tătarilor, stabiliți în Basarabia actuală, în provincia Chersonului și-a întregii regiuni a Mării de Azov. „Ei veneau regulat, în fiecare an, să devasteze aceste nenorocite ținuturi, întocmai ca lăcustele, care la epoce fixe, năvălesc asupra câmpiilor și devastează toate producțiunile.“¹

*

Nu este de mirare dacă, după consolidarea Statului Țării Românești, prin capacitatea politică și vitejia primilor Basarabi,

¹) Le Beau. loc. cit. t. XXV. pag. 161.

aceștia vor fi început a se preocupa de Dobrogea, locuită de aceeași populație românească și necesară unei normale dezvoltări economice a noului Stat. Înrușiți cu familia imperială, ei au fost perfect loiali atâta timp, cât stăpânirea Bizanțului s'a menținut la Dunărea de jos. Dar când au văzut continua decădere a Imperiului și nejustificatele pretenții de cucerire ale Genovezilor și ale țarului târnovean Sișman, Basarabii au înțeles că această provincie, — susceptibilă de a le deschide ieșirea la mare, — lor li-se cuvine. Și așteaptă ocazia de a relua acest teritoriu, parte integrantă a moștenirii strămoșești. Astfel Vlaicu (Vladislav) Vodă (1364—75) profitând de înfrângerea ce dădă armatelor turco-bulgare sub zidurile Vidinului — cucerit dela Bulgari de către regele Ludovic cel Mare (1342—82) al Ungariei — se îndreptă, în fruntea armatei sale victorioase de 20.000 de soldați, asupra Silistrei, pe care o cuceri. Alungă apoi resturile autorității bizantine, bulgărești și genoveze și stabili — spre marea mulțumire a populației românești — stăpânirea românească, peste întreaga provincie (Hajdeu). La 1377 știri istorice vorbesc despre stăpânirea cea nouă, românească, asupra Dobrogei. Iar la 1379, Radu I. Basarab se intitulă solemn: „Voevod al Valahiei, stăpânitor al celor două țărături ale Dunării până la Marea Neagră și stăpânitor al orașului Silistrei.” University Library Cluj

Viteazul său fiu Dan I. (1384—86), — mort probabil în lupta victorioasă pentru păstrarea Dobrogei — exercită aceleași drepturi suverane asupra provinciei din dreapta Dunării; el lăsă moștenirea intactă succesorului și fratelui său Mircea cel Bătrân (1386—1418). Documente emanaute de la acest mare Domn Român — însemnat și în Istoria Universală prin participarea la marile fapte de arme ale creștinătății din acel timp, hegemon al ținuturilor românești și chiar a Imperiului turcesc, după dispariția lui Baiazid (1402) — poartă titulatura: „Prin grația lui Dumnezeu, mare Voevod și Domn a toată Țara Românească, al Amlașului și Făgărașului herzog, a a celor două țărături ale Dunării până la Marea cea mare slăpânilor, și al Drstorului stăpânitor” (a. 1390, 1391, 1392, 1393). În acest timp, Bulgaria sud-dunăreană înceta să mai existe politicește, în urma neîncetatei înaintări turcești. În timp de treizeci de ani — începând dela fixarea capitalei otomane în Adrianopole, sub Murad I. — Peninsula Balcanică devenise în cea mai mare parte turcească. Philipopoli, Eski-Zagra, Jeni-Zagra căzuseră în stăpânirea Turcilor. După bătălia nenorocită dela Sîrf-Sindughi (a. 1363), Serbia și Bulgaria deveniseră tributare, pentruca mai târziu, după

lupta dela Cosovo (1389) Serbia să înceteze de a mai exista, soartă urmată și de Bulgaria la 1393. Acest an tragic — care aduce căderea Târnovei, dispariția ultimului tar Șisman, masacrarea sau deportarea populației bulgărești, — însemnează sfârșitul statului bulgar. Deacum înainte, pentru multe secole, Bulgaria reprezintă o expresiune geografică, iar populația ei rămâne în situația inferioară și tragică de *raia*; din această condiție o va scoate numai victoriile armatelor româno-ruse din Războiul nostru de Independență (a. 1877—78).

Care este soarta Dobrogei, în mijlocul acestor prefaceri politice din Peninsula Balcanică? Datorită vitejiei și marilor sale calități politice, Mircea cel Bătrân izbuteste să mențină integritatea principatului său. La început luptă, pe cont propriu, sau în coalițiile creștine, contra asaltului Otomanilor, iar când Turcii ajung totuși la Dunăre, când suveranii occidentali se dovedese incapabili de a înfrânge armatele lui Baiazid și când se apropie ora căderii Bizanțului, Mircea cel Bătrân găsește — în talentul său diplomatic — modalitatea de a păstra și a-și garanta integritatea și autonomia Statului său. Intr'adevăr *capitulațiile* sale din 1393 și 1411 îi recunosc acest lucru. Și ca urmare, el se poate intitula și mai departe „*Voevod al Valahiei, stăpânitor al Silistrei și stăpânitor al celor două maluri ale Dunării până la mare*”. Un document din a. 1399 ne arată categoric exercitarea dreptului său de stăpânire asupra Dobrogei: Domnul Muntean poruncește căpitanilor săi dela Silistra să respecte donațiunile pioase ce el a făcut pe teritoriul nuntului *judet*, în favoarea Mănăstirii Nucet. (A. C. Sturza). Deasemeni documentul din 10 iunie 1415, relativ la o danie pentru satul Beala (azi Baia de jos) din Jud. Mehedinți, dovedește stăpânirea Domnului Muntean, *peste amândouă malurile Dunării întregi până la marea cea mare și domn al cetății Dârstorului*.¹⁾

Și fiul lui Mircea cel Bătrân, Mihail (1418—20) exercită aceleași prerogative peste întreaga moștenire lăsată de părintele său. Documentul dat pentru M-tirea Cozia, reproduce același titlatură întreagă, identică cu aceea a lui Mircea cel Bătrân.²⁾

Din cele ce preced, reeșă deci că *stăpânirea românească în Dobrogea, în sec. XV-lea a fost o realitate. Că Voevozii Români*

¹⁾ Ioan Bogdan. Un Chrisov al lui Mircea cel Bătrân. (An. Acad. Rom. t. XXVI. No. 4. a. 1903.)

²⁾ D. Onciul Titlul lui Mircea al Bătrân și posesiunile lui. (Converbirii Literare, an. XXXVII. No. 3 a. 1903).

aveau acolo o organizație și administrație asemănătoare celeia din Țara-Românească, pentru că și drepturile ce ei exercitau acolo, erau asemănătoare.

Dar stăpânirea turcească, odată consolidată la sudul Dunării, odată cucerită și capitala fostului Imperiu: Constantinopolul, începe a revendica pentru sine, toate fostele posesiuni ale Imperiului Bizantin. Aceste pretențiuni porneau dela concepția, că ei Turcii sunt moștenitorii legitimi și continuatorii Imperiului Bizantin, după cum acesta se considerase a fi moștenitorul și continuatorul strălucitului Imperiu Roman. De aci urină politica turcească de cucerire a întregului litoral al Mării Negre — deci și Dobrogea — până la îndepărtata cetate genoveză Caffa din Crimeea, urmărind astfel transformarea Mării Negre într'un lac turcesc, după cum odinioară fusese un lac bizantin.

Dobrogea românească devenia astfel, prima etapă în noua expansiune *maritimă* a Imperiului Otoman. După catastrofa coaliției creștine dela Varna (1444), puterea turcească înaintă spre nord. Stăpânirea românească — și în acelaș timp și populația românească — fu nevoită să se retragă spre nord — vestul provinciei, pentruca ultimul punct strategic și economic să fie pierdut — după îndelungată rezistență — numai la a. 1484, în mâinile Turcilor. Rezultă astfel că spre finele sec. XV, o nouă stăpânire se aşează asupra Dobrogei, cea turcească. Documentele istorice sunt unanime în a recunoaște că „*dela Români și au dela Bulgari au cucerit Turcii în sec. XV-lea, Dobrogea.*”¹⁾

În fața acestor fapte istorice de necontestat, este o erzie teza politicienilor bulgari în preajma Conferinței de Pace că „Dobrogea a fost întotdeauna o țară bulgărească, și că nu a încetat niciodată de a fi în decursul istoriei.”²⁾

II.

Odată cu stabilirea dominației otomane asupra Dobrogei, o nouă perioadă începe în istoria acestei provincii; ea ține până la

¹⁾ Const. Kirilșescu: *Istoria Războiului pentru întregirea României* t. II, pag. 429—30: „Istoricese, Dobrogea n'a aparținut niciodată unui Stat bulgar constituit. Dela stăpânirea împărăției Bizanțului, ea a trecut în posesiunea lui Mircea și dela el au luat-o Turcii, pentruca, după 500 de ani, România s'o reia dela aceiași Turci.”

²⁾ Combaterea pe larg a acestei teze bulgare în N. P. Coanăne *loc. cit.* pag. 42 și urm.

Tratatul dela Berlin (13Iulie 1878), care ne-a retrocedat-o. O serie de fenomene de ordin istoric și etnografie caracterizează această epocă. Trebuie să începem prin a semnală faptul că Domnii Români nu au uitat drepturile lor asupra provinciei din dreapta Dunării; că au organizat repetate expediții pentru recucerirea vechii posesiuni. De remarcat ar fi expediția româno-burgundă (a. 1445), care a urmat dezastrului dela Varna (a. 1444), prin care viteazul Domn Mircea Vlad Dracul (1436—46) urmărea să recâștige Dobrogea (Cronica lui Walerand de Wavrin). Apoi fiul său Vlad Tepeș (1456—62), urmărind acelaș scop, a atacat cetățile Dobrogene: Turtucaia, Rașova, Carul, Hârșova, Măcin, Oblucița, (Isacea). Novosela (Ieni-Cale) și a așezat într'ânsele — pentru scurtă vreme — căpitanii săi. Deasemeni Mihai Viteazul (1593—1601), după ce proclamase răscoala contra Turcilor, a făcut o expediție peste Dunăre, în Dobrogea, cucerind cetățile dobrogene. ¹⁾ Silistra în special, a suferit de pe urma acestei expediții; la 8 Ianuarie 1598 Banul Mihalcea o pustiește; la 1 Martie 1595 deasemeni ea este atăcală — și în parte distrusă — de către o armată românească.

O temporară ocupație asupra Dobrogei a realizat și urmașul lui Mihai Viteazul, Rada Șerban Vodă (a. 1601—1611). El a cucerit Silistra și o bună parte din Dobrogea în anul 1603.

Isovoarele istorice ale sec. XVIII și începutului sec. XIX-lea, ne arată că în această vreme, Dobrogea a avut mult de suferit de pe urma războaielor ruso-turce, al căror teatru de operațiuni a fost și această provincie, ca și Țările Române. Adeseori ea a fost țară de pradă pentru bandele de cerchezi, de Iazi, de cazaci sau turco-tătari, când autoritatea pașalelor de Silistra (odinioară renumiți ca: Murteza, Mohamed Abaza, Siavuș, Ibrahim, etc., sau a *aiamilor* de Dobrogea comandanți ai ienicerilor — scăzuse. Din istoria continuelor războaie ruso-turce, am putea semnală ca lupte mai importante, aceea dela a. 1772, pentru cucerirea Silistrei; din a. 1774, când generalii ruși Rumientzoff, Kanensky și Șuvaroff, au reușit să cucerească această cetate, ceea ce a determinat capitularea Turcilor și încheierea păcii dela Kuciuk Kainargi (sat situat în Dobrogea Nouă.) Obiectivul operațiunilor desfășurate în Dobrogea a fost întotdeauna Silistra. Astfel în războiul ruso-turc (din 1806—12) s'a dat lupta dela Tatarska, situată în apropierea cetății. Iar în

¹⁾ Baldasaris Wither: De rebus gestis Illustrissimi Michaelae. Vaevodae a. 1593.

războiul următor dela 1828—29, după repetate lupte, Silistra a fost cucerită la 29 Iunie 1829. Tratatul din Adrianopol (2/14 Septembrie 1829) care a încheiat acest războiu, asigură Rusiei un control asupra Dunării, fixând frontiera din Dobrogea, până la Sf. Gheorghe. ¹⁾ Se aducea astfel o modificare importantă tratatului dela București (29 Maiu 1812), care fixase ca frontieră a celor două imperii, între Basarabia și Dobrogea, brațul Chilia. Rusia a obținut astfel posesiunea întregii delte a Dunării. În evoluția regimului juridic al Dunării, acest fapt a dat naștere la mari dificultăți.

Și în războiul cunoscut sub numele de războiul Crimeii (1853—55) Rușii au căutat să cucerescă Dobrogea și în special Silistra, *cheia* ei, cum a numit-o țarul Nicolae I (1825—55). Cetatea a fost atăcată și blocată (August 1854) de armata comandată de generalul Pașchievici. Intervenția armatelor franceze a schimbat însă teatrul de operațiuni în Crimeea. Trupele rusești au fost gonite din Dobrogea, și în amintirea soldaților francezi morți, un monument funerar s'a ridicat în cimitirul din Constanța.

Tratatul dela Paris (30 Martie 1856) ²⁾ a decăzut Rusia din stăpânirea deltei Dunării și a părții sudice a Basarabiei. Și cum partea aceasta din Basarabia a revenit Moldovei dela care fusese răpită în 1812 conform drepturilor istorice și principiilor de drept internațional, ar fi trebuit ca și Delta Dunării să revină Moldovei. Dar ca un semn de solitudine pentru integritatea teritorială a Turciei care prin trat. dela Paris fusese primită în *dreptul public european* (Art. 7) Conferința dela Paris din 1857 prin protocolul din 6 Ianuarie, lăsă în posesiunea Turciei, delta Dunării și Insula Șerpilor. ³⁾

În toată această epocă, administrația turcească din Dobrogea, cucerită dela Români, a lăsat de dorit. Ca consecință, viața agricolă și maritimă, atât de înfloritoare odinioară, a decăzut, până la

¹⁾ Art. 3: „Prutul continuă să formeze limita arabelor imperii, dela punctul unde acest râu atinge teritoriul Moldovei, până la confluența sa cu Dunărea.

Din acest loc, linia frontierelor urmează cursul Dunării până la imbușcătura Sf. Gheorghe, în așa fel, încât lasă toate insulele formate de diferitele brațe ale acestui fluviu, în posesia Rusiei; partea dreaptă va rămâne ca și în trecut Porții Otomane (Textul tratatului în Martens. Supplément au recueil des principaux Traités. t. XII. pag. (145—151).

²⁾ Martens. loc. cit. pag. 770—781.

³⁾ Insulele Deltei „în loc de a fi anexate la Prințepatul Moldovei vor fi repute sub suveranitatea imediată a Sublimei Porți” (Art. 2)

dispariție. Dobrogea a devenit a *stepă* puțin cultivată: „Dar nu numai aspectul maritim al vieții dobrogene se pierde, ci dispăre și cel agricol din interior. În locul numeroaselor sate de plugari din vremea română, Dobrogea devine iarăși o *stepă*“.)

*

Dominația turcească asupra Dobrogei se caracterizează și printr'un fenomen de natură etnică: în timp ce elementul autohton, românesc, se concentrează spre nordul și vestul provinciei, paralel cu Dunărea, dincolo decare, pot găsi în momentele de pericol un refugiu, sau un sprijin — această concentrare a fost de altfel determinată de însăși succesiunea etapelor de înaintare turcească — o puternică colonizare turco-tătară se produce către centrul și sudul provinciei. Colonizarea turco-tătară a fost favorizată de către autoritățile otomane, conștiente de importanța acestui bulevard care duce direct spre Constantinopol.

Colonizarea a fost în special susținută în sec. XVII—XVIII-lea, când elementul tătar ia o proporție atât de mare — sunt chemați în acest timp, de către autoritățile otomane, Tătarii Nogai din Sudul Basarabiei (Buceag) și din Crimeea — încât mulți dintre geografilor, cartografilor și istoricilor epocii, numesc provincia din dreapta Dunării „*Tartaria*“. Studiul celor peste o sută de hărți și-de studii din sec. XVII—XVIII-lea este deosebit de interesant în această privință. Astfel P. du Val, „*géographie ordinaire du Roy*“, în harta sa a Ungariei și Turciei (Paris 1684), indică Dobrogea ca fiind țara „*Tartares Dobruces*“. J. B. Nolin în harta sa: „*Cours du Danube*“ (Paris 1688) denumesc exact teritoriul retrocedat României la 1878: „*Tartares de Dobruce*“.

Aceiași denumire o întâlnim în hărțile cursului Dunării și a Ungariei, făcute de Sr. Samson (ed. Laillet, Paris. 1693 și 1696); în aceia a lui Crepy (Paris 1737) a lui Ioh. Mih. Probst, H. C. Schätz etc.

Nu trebuie dedus însă, că în sec. XVII—XVIII-lea elementul românesc ar fi fost în scădere. Acest element, din contra, sporește pe două căi: a) prin emigrația în dreapta Dunării, a țărănilor care sufereau de pe urma apăsătorului regim fanariot, *) sau a ne-

*) S. Mehedinți Observări asupra Dobrogei (Bul. Soc. reg. geograf. An. XXXVIII 1919.)

*) „Consulul German Bauer, ocupându-se de un recensământ făcut în Muntenia de Const. Mavrocordat, spune că s'a constatat prin *pecefi* adică prin bilete tipărite la începutul domniei lui Mavrocordat 145.000 de familii (725.000 suflete); iar în anul 1745, făcându-se un alt recensământ, s'a con-

mulțumităților politice; b) prin păstori români din Transilvania (mocani) care, obișnuiți de multă vreme a ierna cu turmele lor în stepele Dobrogene, au început, treptat, a se stabili în Dobrogea, formând numeroase noi așezări omenești.¹⁾

Și existența neîntreruptă ca și înmulțirea așezărilor omenești, locuite de populație românească, o dovedește în primul rând toponimia Dobrogei. Numele de lacuri, munți, râuri, orașe, sate, sunt aproape exclusiv române sau turce. Dar ceea ce este cu deosebire important, este că această toponimie a fost fixată prin limba căzută în desuetudine a cronicelor din sec. XVI—XVII-lea, ceea ce dovedește până la evidență prezența Românilor în această provincie, din timpurile vechi. (Dăieni, Turcoaia, Văcăreni, Tocilele, Țiganca, Satul-Nou, Piatra Fetei etc.) Aceiași concluzie rezultă din citirea hărților, portulanetelor (ex. Tomisvara-Moldavis [Pangalii], Salina [Salina], Grosea etc.), a povestirilor de călători (ex. Thomas Alberți [a. 1612], care vorbește de orașul Straja [Straggia] *villa grandissima, abilitata la pînă parte da Vlachi*, Ewlia [sec. XVII.] care spune că Silistra era *la ville des Valaques*, Cornelio Magni și mai ales R. I. Boscowich [a. 1792] etc.) care ne dă prețioase informațiuni asupra populației din acel timp. Atâtea izvoare deci, care confirmă cu o precizie indiscutabilă, continuitatea elementului românesc în Dobrogea.

*

Din aceste date reese cu tot atâtea evidență că nu s'ar putea vorbi științificește de existența unei compacte și vechi populațiuni bulgare în dreapta Dunării, în sec. XVII—XVIII-lea, așa cum, din motive de expansiune teritorială bulgară, s'a susținut de parțialii scriitori bulgari. Departe deci de a permite afirmația că Dobrogea ar fi fost din punct de vedere istoric și etnic o provincie bulgară, unanimitatea izvoarelor afirmă — până în sec. XVIII-lea — caracterul româno-tătaro-turc.

statat numai 75.000 de familii (350.000 suflete): populația se înjumătățise. S'au făcut și alte recensăminte mai târziu și s'a constatat că rămăsese numai 35.000 de familii de țărani (175.000 suflete). Această scădere a populațiunii Munteniei, sub Const. Mavrocordat, se explică prin emigrarea țărănilor în Ardeal, în Dobrogea și în partea de sud a Dunării (Bulgaria de azi) din cauza situației mizerabile ce le-o crease domnia nesuferită a Fanarioșilor". *În Omulul Seșanu Dobrogea București. 1928. pag. 157—158.*

¹⁾ Ion Nuciș, O infiltrație românească în Dobrogea-Vechie. (Bulet. Soc. Reg. de Geogr. Tom. XLII. 1923. Buc. pag. 94 și urm.) - G. Vălsan, Românii în Delta Dunării la sfârșitul sec. XVIII-lea. (Omăgiu lui I. Bănu. București. 1927. pag. 327. și urm.)

Într'adevăr, elementul bulgar începe a apărea în Dobrogea în special în sec. XIX-lea. El constituie deci, o populațiune recentă, de emigrație și colonizare.

Intrând în contact cu Rușii — în epoca războaielor ruso-austro-turce din sec. XVIII-lea, Bulgarii se simt, atrași spre Ruși, atât prin idomul slav pe care-l vorbesc, cât și prin religione. O reinviere sufletească se realizează la acest popor, care cinci secole cunoscuse trista și umilitoarea situație de *raia*;¹⁾ condiția lor juridică le devine mai nesuferită; mari speranțe încep a pune în frații Slavi, Rușii, în care ei văd pe eliberatorii naturali. Începe atunci un nou curent de emigrațiune, de această dată, bulgară — nu dela Nord spre Sud, ca până atunci, ci dela Sud spre Nord — către Rusia ortodoxă și eliberatoare, către noua provincie rusească Basarabia, cucerită de către Țarul Alexandru I. la 1812, prin răpirea ei dela Moldova. Acest curent — încurajat și chiar ordonat de Ruși în timpul războaielor²⁾ și în special la 1828 — coincidea cu acela al Tătarilor *Budgaku* (din Bugeac), care după încheierea tratatului dela Adrianopol (a. 1829) părăsesc în mare majoritate — *Tartaria* din Bugeac, spre a trece în pământ musulman, lângă frații lor din Dobrogea. Dar o parte dintre Bulgarii emigranți, — întâlnind în drumul lor spre Basarabia răpită, pământ roditor și condiții potrivite de viață, în Muntenia, Moldova și Dobrogea, se opresc în aceste ținuturi, întemeindu-și gospodăriile. Aceasta este originea puternicilor colonii bulgare din Dobrogea. Departe deci de a constitui un element al vechii populațiuni, Bulgarii din Dobrogea sunt de origine recentă; ei sunt coloniștii aduși de împrejurări istorice și nu alcătuiesc decât o mică parte din populația țării. Acest adevăr rezultă din izvoarele istorice ale sec. XIX-lea.³⁾ Nicolae Bălcescu, în impresiile călătoriei lui prin Balcani, îl confirmă. Iar Ion Ionescu dela Brad — primul țărănist român (G. Bogdan Duică) — scria pe la 1850: „*Bulgarii*

1) Inexistența încă în sec. XVIII-lea a unei *națiuni* — în sensul modern al cuvântului — bulgare, este un fapt deobște admis: „Dans l'Empire Ottoman, où toute nation était représentée par son église nationale, les Bulgares seuls, soumis à des évêques grecs, avaient cessé de former une nation. On les comptait avec les Grecs sous la désignation d'orthodoxes-grecs. Le monde avait oublié le peuple bulgare. Les Russes, quand ils occupèrent le pays en 1828, furent surpris d'y trouver un peuple slave qui parlait une langue voisine du russe” (Ch. Seignobos, Histoire politique de l'Europe Contemporaine. Paris 1867, pag. 632)

2) Vezi A. P. Arbore Așezările Bulgarilor. (Arhiva Dobrogea, a. 1916)

3) N. Iorga. La Dobrogea Roumaine. București, 1919.

sunt veniți în Dobrogea de 20 de ani; ei au părăsit pământurile ingrate pentru cele mai productive pe care le-au găsit în această țară.²⁾ Chiar unul dintre scriitorii bulgari — dotat cu mai multă obiectivitate științifică — Milețici,³⁾ scrie: „Numeroase așezări noi din Dobrogea și din județul Silistra au fost fondate de emigranții din regiunile Șumla, Provadiia și Razgrad, la începutul sec. XIX-lea și chiar după războiul ruso-turc din 1828

... în Dobrogea română populația bulgară este datorită colonizărilor recente de la sfârșitul secolului precedent (XVIII) și chiar din epoca războiului ruso-româno-turc (1877—78)... A crede că în Dobrogea ar exista, excepție făcând pentru orășe, o veche populație bulgară, aceasta ar însemna să ne înșelăm pe noi înșine“.

La aceeași concluzie duce analiza hărților etnografice, a statisticilor și recensămintelor locale, ca și a descrierilor diferiților călători. Rezultă deci, că în momentul războiului româno-ruso-turc, Dobrogea nu era o provincie bulgară; că, din contra, pe lângă populația turco-tătară, elementul românesc se găsea în majoritate; că — fapt cu deosebire important — elementul românesc reprezintă elementul autohton al țării. Bulgarii neformând decât o populație intrusă, venită în provincie la o dată cu totul recentă ne având în consecință nici un drept asupra țării: nici pe acela ce-l conferă unui popor amintirea generațiilor înaintașe care au trăit, au muncit și au suferit pe acel pământ, nici pe acela ce-l conferă numărul.

În timp ce elementul românesc are pentru dânsul dreptul imprescriptibil ce-l conferă faptul „că a fost autohton în cea mai mare parte, ca și amintirile neîntrerupte ale trecutului, care dacă a cunoscut invaziunile altora, nu a atins niciodată rezistența îndărătnică, ceea ce este unul dintre caracterele distinctive ale rasei.“⁴⁾ Acest element a rezistat și s'a dezvoltat contra tuturor vicisitudinilor istorice. Explicația constă în faptul că el a ajuns să se „identifice cu pământul pe care i l-a dat Traian, este fecund ca și dânsul; rezistă acelei *malaria* care decimează pe Germani și Maghiari. Cum s'a putut ca atâtea frământări și invaziuni să treacă fără a-l

²⁾ Vezi A. P. Arbore loc. cit. se referă la aceste pasagi din lucrarea lui Milețici: *Starota bulgarsko naselenie o severozatselna Bulgaria*, Sofia, 1902 pag. 6, și 168.

³⁾ N. Iorga, loc. cit. pag. 87.

clintii? El vă răspunde prin acest proverb: apa trece, pietrele rămân.“¹⁾

III.

O nouă epocă începe în istoricul Dobrogei odată cu războiul româno-ruso-turc (1877—78), purtat de Rusia pentru a anula definitiv clauzele tratatului dela Paris din 1856 și a realiza o nouă hegemonie politică în Balcani iar de România spre a-și câștiga prin ea însăși, pe câmpul de luptă, recunoașterea Independenței, de curând proclamată. Ostilitățile fiind terminate după înfrângerile aduse armelor lui Osman-Pașa, de către trupele româno-ruse, puse sub comanda supremă a Principelui Carol, se ajunse la semnarea păcii de la San Ștefano (3 Martie 1878). Nu este lipsit de interes de a ne aminti că — cu ocazia fixării condițiilor păcii — Rusia nu a crezut necesar de a face să intervină și România *direct* în desbateri, ci s'a mărginit să stipuleze, fără mandat, în numele său. Astfel prin art. 5, Sublima Poartă recunoștea *fără rezerve și fără condițiuni* independența României; iar art. 19²⁾ punea principiul cesiunii Sangiacului Tulcei (cea mai mare parte din Dobrogea actuală) către Rusia. Inșă cum Rusia nu dorește să anexeze acest teritoriu, ea își rezervă *putința de a-l schimba contra părții din Basarabia, deloșată* (juridic ar fi fost să se zică *restituită* Moldovei) prin tratatul dela Paris. (Art. 19). Rezultă din aceste texte că Rusia se comporta ca iutrice a României — ceea ce era contrar dreptului istoric și principiilor călăuzitoare în raporturile internaționale — și ceea ce era prea mult, proclama într'un document, cu totul străin României, pe care o interesa, — și de care a luat cunoștință numai prin publicarea textului în *Journal de St. Petersburg*, — principiul unui schimb teritorial cu dânsa.

Dar, fiindcă tratatul dela San-Ștefano purtă asupra a numeroase chestiuni de interes general European, fiindcă el aducea, printre altele, radicale atingeri tratatului dela Paris, fiindcă înfine, Concertul European își asumase dreptul de soluționare a chestiunilor de interes general, se ajunse, — prin inițiativa Angliei, (nota

¹⁾ Lavisse et Rambaud. loc. cit. II pag. 883.

²⁾ Turcia se obligă să cedeze Rusiei „Sangiacul Tulcei, adică districetele (cazas) Kilia, Sulina, Mahmudia, Isaccoa, Tulcea, Măcin, Babadag, Hârșova, Kustendje și Medgidie, precum și insulele deltei Dunării și insula Șerpilor. Rusia neavând dorința de a anexa acest teritoriu, nici insulele deltei, își rezervă facultatea de a le schimba pe partea din Basarabia, detașată dela teritoriul rusesc prin tratatul dela 1856 și mărginită la sud prin talwegul brațului Chilia și gura râului”.

circulară din 1 Aprilie 1878, adresată Marilor Puteri) — la convocarea Congresului dela Berlin, mezinii a rediscuta și eventual modifica stipulațiile trat. dela San-Ștefano.

În acest timp, Rusia concretizându-și planul de reținare a sudului Basarabiei spre a se șterge *pata de pe onoarele țarului Alexandru II-lea*, cum spunea Gortceakoff, — nu înceta de a insista la București, pentru a se primi echivalentul oferit; Dobrogea. Negociatorul rus, Generalul Conte Muravieff oferea României, în numele Țarului, pentru adeziunea sa la proiectatul schimb teritorial, pe lângă Sangeacul Tulcei, orașul Silistra și o frontieră ce ar merge dela periferia acestui oraș spre mare, până la Sudul Mangaliei. El lăsă să se înțeleagă că Țarul ar fi dispus și la alte sacrificii, de ex. cedarea și a Turcucaiei.

La București opiniile erau împărțite. În acest moment critic, M. Cogălniceanu, — convins că în orice caz Rușii ne vor relua Basarabia — sfătua acceptarea propunerilor rusești. Prîmul ministru Ioan Brătianu însă, convins că alt tratament ni se cuvine pentru sacrificiile făcute în războiu, refuză acele propuneri. Rusia atunci deveni furioasă.

Se ajunsese tocmai la convocarea și întrunirea Congresului dela Berlin (13 Iunie - 13 Iulie 1878). Lucrările merseseră bine, până când ajunse chestiunea română în ordinea de zi, la 28 Iunie. Fiindcă delegații români — Ioan Brătianu și Mihail Cogălniceanu — ceruseră să-și poată expune și verbal punctul de vedere — dealtfel precizat și în memoriul trimis anterior Congresului *) — delegații ruși se opuseră cu îndârjire, manifestându-și antipatia față de România, care refuza de a se lăsa spoliată, oferindu-i-se în schimb o provincie, care i se cuvenea de drept.

Numai la intervenția energică a Lordului Salisbury (delegat al Angliei), care semnală că ar fi cel puțin strania „după ce s'au ascultat delegații unei națiuni care reclamă provinciile streine

Stari-Stambul. Chestiunea împărțirii apelor și a pescuitului va trebui să fie regulată de o comisiune ruso-română în termen de un an dela ratificarea tratatului. (Text. tratatului în Martens Nouvelle Recueil. II. serie. t. III. pag. 246 - 256.)

*) În acel memoriu, guvernul român cerea: 1. Nici o părțică de teritoriu să nu se disipiască dela Statul Român; 2. România să nu servească armatei ruse ca drum de trecere; 3. Principatul României, în puterea drepturilor sale seculare, să ia din nou în stăpanire insulele Dunării și gurile Dunării, împreună cu Insula Șerpilor; 4. România să primească o justă despăgubire; 5. Independența țării să fie soberan recunoscută de către Marile Puteri; iar teritoriul ei să fie declarat neutral.

(Grecia) să nu se asculte reprezentanții unei țări care cere să-și păstreze provinciile ce-i aparțin¹⁾ se admise ascultarea delegaților români care avu loc la 1 Iulie.

Discursul lui Cogălniceanu și complectările lui I. Brătianu se caracterizează printr-o impresionantă demnitate și judicioasă apărare a drepturilor României.

Ele dezvoltau ideile expuse în amintitul memoriu. Totul a fost însă zădărnice, pentrucă Rusia știuse să câștige pe plenipotențiarul interesat de a crea țărilor lor raporturi bune cu Rusia țaristă. Congresul hotărî recunoașterea independenței României, cu dubla condiție — deși cea mai mare parte din doctrina dreptului internațional neagă puțința unei recunoașteri *condiționale* — pentru ea „de a admite schimbul de teritoriu stipulat în art. 19 al trat. dela San-Ștefan²⁾ și de a realiza modificarea art. 7 din constituție. Procedeu aplicat de Congresul dela Berlin pentru soluționarea litigiului româno-rus constituie desigur una din marile scăderi ale operei săvârșite acolo; el era contrar atât principiilor celor mai elementare ale dreptului internațional, cât și convențiilor existente.

Dealtfel chiar unii membri ai Congresului au recunoscut că România a fost *prea uspru tratată*, și că compensațiile ce i se acordau, nu corespundeau sacrificiilor consimțite. Astfel Waddington plenipotențiarul francez, recunoscând acest adevăr, a făcut apel la *sentimentele echitabile ale Rusiei*, spre a acorda cel puțin României, *la sudul Dobrogei o întindere de teritoriu care să cuprindă Siliștra și Mangalia*. Dar cu toată insistența depusă, delegații ruși — care recunoscuseră principial puțința de extindere a teritoriului cedat — se opriră la formula că ar consimți cel mult *la prelungirea frontierei României de a lungul Dunării, începând de la Rassova în direcția Siliștrei. Punctul frontieră la Marca-*

1) Protococul IX-lea al Congresului pag 155—156

2) Protocolul X pag 167 și urm. Această clauză a fost stipulată în art. 45 și 46 a Trat. dela Berlin (13 Iulie 1778) Art. 45. „Principatul României retrocedează M. S. împăratul Rusiei, partea din ținutul Basarabiei care a fost despărțită de Rusia, în urma tratatului dela Paris din 1856”.

Art. 46 „Atât insulele formând Delta Dunării, cât și insula Șerpilor, Sandjaciul Tulcei, cupriazănd districtele (cazas) Chilia, Sulina, Mahmudia, Isaceea, Tulcea, Măcin, Babadag, Hârșova, Constanța, Medjidie, sunt adăugate României. Principatul mai primește teritoriul situat în sudul Dobrogei, până la o linie pornind din estul Siliștrei și terminându-se la Marca Neagră, la sudul Mangaliei.

Linia frontierei va fi determinată la fața locului de către Comisiunea europeană numită pentru delimitarea Bulgariei”. (Martens, loc. cit.)

Neagră nu ar depăși Mangalia. La 8 Iulie se decise că această ultimă localitate — Mangalia — să fie cuprinsă în teritoriul atribuit României, fără a se preciza chestiunea Silistrei.

Comisiunea internațională de experți, însărcinată să execute — și completeze deciziunile Congresului — prin trasarea frontierei între Silistra și Mangalia, a recunoscut, în majoritate — poate în întregime, cu excepția reprezentantului Rusiei — că pentru stabilirea durabilă a noii frontiere româno-bulgare, ar fi fost de dorit ca o singură propunere să fi fost adoptată la Congresul din Berlin, adică aceea a Confelui Corti și a D-lui Waddington, care cerea anexarea Silistrei la România. (Raportul Colonelului Orero, delegatul Italiei, către guvernul său).

Voidnd să efectueze această rectificare de frontieră, indispensabilă totuși siguranței provinciei, Comisia s'a lovit de aceeași rezistență îndârjită a delegatului rus, Maiorul Bogoluboff, care amenința cu retragerea de la lucrări. Ea a fost nevoită să cedeze — lăsând Silistra, cu puternicele ei fortărețe: Ordo-Tabia și Medgidie-Tabia, Bulgariei, -- completând astfel opera nedreaptă a Congresului de la Berlin, pentrucă lăsă România lipsită de posibilitatea serioasă de apărare, a frontierei sale sudice.

Astfel provincia Dobrogei — a cărei realipire de Statul Român, înseamnă o concretizare a principiului naționalităților, în opera trat. dela Berlin, — ne-a revenit în împrejurări de complicată diplomatie europeană și ca echivalent al unor dureroase sacrificii. Acest fapt nu însemna totuși mai puțin o reîntregire a hotarului românesc, în spre Marea-Neagră. Deși la început prinită cu rezerva măhnirei pe care o cauza pierderea Basarabiei sudice, reanexarea Dobrogei trebuie considerată ca primul act mare, care a îndrumat România pe calea unității sale naționale întregită. Importanța economică a Dobrogei, nu a întârziat de a se evidenția, pentrucă ea asigură ieșire la mare, indispensabilă propășirii materiale a unui Stat. Cum spunea Domnitorul Carol „am câștigat foarte mult materialicește și moralicește și nimeni nu ne poate refuza stima sa. Districtele pe care ni le-a dat Congresul, au un mare viitor: sper că peste câțiva ani să le aduc într'o stare înfloritoare. Populațiunea de acolo se simte foarte fericită să fie unită cu România și mi-a și trimis adrese numeroase de devotament.“¹⁾

Împrejurările care au dus la actul istoric din 1878 a dat naștere la diferite interpretări. S'a zis astfel, că intransigența

¹⁾ Scrisoarea Domnitorului Carol către tatăl său Principele Anton de Hohenzollern Iulie 1878). 23)

noastră pe chestiunea Basarabiei, ne-a fost defavorabilă. Dacă cedam, am fi câștigat un teritoriu mai întins, pentru că în „acest caz chiar Rusia, scăpând de imputarea ingraturii și a răstălmăcirii convenției dela 4 Aprilie cu „integritatea teritoriului“, ne-ar fi ajutat să obținem o foarte largă despăgubire (se vorbea de atribuirea Dobrogei cu teritoriul dela Sud-Vest până la Varna-Rusciuk și de 200 milioane de franci).“¹⁾ Dar nu trebuie să uităm că rezistența delegaților români în Congresul dela Berlin, constituie pe lângă drepturile istorice, fundamentul juridic și moral al actualului regim românesc din Basarabia, „fara românească, cu instituții și legi românești“, cum spunea M. Cogălniceanu. În ce situație ne-am fi găsit astăzi, dacă la 1878 am fi primit o Dobrogea mai întinsă la Sud, și eventuale despăgubiri de războiu bănești, dar am fi consimțit — deci am fi legitimat juridicește, — răpirea Basarabiei de către Rusia?

Prin atitudinea noastră însă, am primit Dobrogea din partea Europei și am menținut cu energie drepturile noastre intangibile asupra Basarabiei: „România n'a voit să primească Dobrogea dela Rusia, drept compensație, ci dela Congres, ca o restabilire a unei străvechi stăpâniri și consacrare a unui interes european la gurile Dunării. Iar în ceea ce privește Basarabia, a vrut să se constate că cedă cu protestare numai înaintea forței și a hotărârii Puterilor.“²⁾

Accastă atitudine ne învață că „în chestiunile cele mari, în acele de ordin moral, care stăpânesc viitorul unui neam, de care sunt legate interesele lui supreme de onoare și de naționalitate, nu pot fi prejuri de tocmeală, nu pot fi motive de oportunitate, ca să te hotărăscă a le compromite, coborându-te după tărîmul înalt și sigur al principiilor. Oricare ar fi vicisitudinile zilelor și anilor, oricare ar fi durata lor, vine ora răsplatei.“³⁾

*

În ce stare era Dobrogea, în momentul reanexării ei la România? Avem un număr de studii, de descrieri (ex. al. lui Ami Boué, Peters, Ubiecini, Lejean, Moltke etc.) de acte și scrisori care ne redau situația mai mult decât precară, lipsită de civilizație a Dobrogei, dinainte de 1878. Secolele de dominație musulmană,

¹⁾ Titu Maiorescu. Istoria contemporană a României. București 1925. pag. 165—166.

²⁾ În Ion I. C. Brătianu. România și Chestia Orientului. (În Războiul Neatârării 1877—78. Buc. 1927. pag. 108—109.)

³⁾ Ion. I. C. Brătianu. loc. cit. pag. 111.

făcuseră să dispară aproape în întregime urmele unei civilizații. Ajunsesse într-o stare aproape asemănătoare aceleia pe care odinioară, Ovidiu o descrisese în ale sale *Tristia* și *Ponticae*. Încercarea de introducere a civilizației germane, prin colonizare saxonă, nu dăduse nici un rezultat și acești coloniști — reîntorși în țara lor — păstrară o tristă amintire de *exilul vieții lor*, cum numiau șederea lor în Dobrogea.

Statului român îi revenia deci, o grea și costisitoare misiune. Trebuiau de transformat stepele în terenuri cultivabile, de fondat orașe, de creat industrii, de colonizat întregi regiuni nelocuite,¹⁾ de procedat la secarea mlaștinilor, de creat căi de comunicație, de înființat școli, spitale, porturi, etc. Totul era deci de făcut, în noua provincie. Trebuia proba unei mari energii, și a unei îndelungate răbdări; trebuiau încă, zeci și sute de milioane investite pentru prosperarea acestei provincii. România a făcut însă toate eforturile și a izbutit astfel să transforme stepa de odinioară, în înfloritoare provincie, care este astăzi Dobrogea. Progresul realizat sub raportul economic, prin colonizări, înființări de sate, dezvoltarea orașelor, promovarea agriculturii, industriei și comerțului, punerea în valoare a bogatelor pescării, ca și progresul cultural, realizat prin înființarea de numeroase școli primare, secundare și profesionale, spitale, etc. este covârșitor. O comparație a statisticilor de care dispunem este elocventă. Mărețul pod dela Cernavoda (Podul Carol I.) a cărui lungime este de 720 de metri (inaugurat cu multă solemnitate la 14 Sept. 1895), și portul Constanța, *porta Mării Negre*, (inaugurat la 27 Sept. 1909), sunt două dintre operele impresionante, simbol al civilizației românești în provincia din dreapta Dunării. Ceea ce s'a făcut în Dobrogea, în cei cincizeci de ani de stăpânire românească, dovedește într'adevăr puterea creatoare a tehnicii și spiritului românesc. Impresionat de ceea ce vedea în această provincie, un strein, care ne-a vizitat, înainte de războiu, spunea: „*Trebue recunoscut că opera Românilor este măreață și lucrul executat, incomparabil.*”²⁾

*

Dar opera constructivă românească din Dobrogea a început, în curând, să se simtă amenințată de invidia Bulgariei — crescândă pe măsură ce se accentua propășirea provinciei — și de

¹⁾ În 1879 figurau pe harta Dobrogei 290 de sate și 14 orașe. În realitate însă, cam 50% din sate, erau aproape părăsite de locuitorii lor.

²⁾ Paul Labbé. *La vivante Roumanie*. Paris 1913 pag. 41.

concretizarea tot mai fățișă a planurilor vecinei noastre sudice, de hegemonie în Balcani. Această amenințare provenea din opera incompletă a trat. din Berlin, care lăsase lipsit de posibilitatea de apărare, traseul frontierei Dobrogei, în spre Bulgaria.

Când, după o constantă provocare, prin presă și publicații de propagandă, prin alimentare de comploturi împotriva Statului Român, s'a ajuns la războiul Balcanic din 1912, raporturile noastre cu Bulgaria erau încordate. Era rezultatul agitației pre-tinselor drepturi bulgărești asupra Dobrogei, pe care trecerea în revistă a acestor considerațiuni istorice ni le-a arătat cu totul neintemeiate, și a ingraturii pe care astfel Bulgaria o arăta acelor care la 1877, în războiul cu Turcii, contribuiseră la reînvierea Statului Bulgar.

Totuși Președintele guvernului român, Titu Maiorescu declara la 13 Sept. 1911, — atunci când se apropia momentul izbucnirii Războiului Balcanic — Ministrului Bulgariei la București, Kalinkoff: „România nu poate uita că și ea nu a putut să-și cucerească independența decât luptând contra Turcilor; că în consecință, dacă Bulgarii, Grecii și Sârbii, creștini ortodoxi ca și noi, voiesc să lupte pentru a face naționalilor lor o soartă mai bună, România va păstra o neutralitate riguroasă, *atât timp cât nu va fi vorba de schimbări teritoriale*“.¹⁾ Dar cum intențiile anexioniste ale Bulgarilor, creșteau pe măsura succeselor lor războinice, Primul Ministru Român, cu ocazia unei întrevederi noi cu Ministrul bulgar, reînoid anteriora sa declarație adaugă: „Dacă ar trebui să se producă schimbări teritoriale în Balcani, România va avea să-și spună cuvântul ei“.²⁾ Era în plin războiu, la 16 Oct. 1912. Acest cuvânt și-l anunța România prin declarația ce Primul Ministru o făcea la 27 Oct. 1912, Ministrului Rusiei la București, Sebeco, și la 6 Noembrie, Ministrului Austro-Ungariei, Principele de Fürstenberg, prin care ea cerea repararea greșelii trat. dela Berlin, ale cărui dispoziții cădeau tocmai prin atitudinea Bulgariei, care provocase războiul: se cerea „rectificarea frontierei noastre sudice a Dobrogei, care ar trebui să cuprindă o linie ce ar merge de la Turtucaia spre mare, de partea această a Varnei“.³⁾ Ambii plenipotențiarî găsiră pretențiile României naturale și moderate și în consecință, să grăbiră de a interveni la Sofia pentru satisfacerea lor. Dar momentul nu era bine ales, fiindcă succesele neașteptate

¹⁾ Cartea Verde Română. București, 1913. pag. 1.

²⁾ Ibidem pag. 3.

³⁾ Ibidem pag. 7.

ale Bulgarilor, în războiul contra Turciei, și orgoliul caracteristic, o făcuseră intransigentă. Deaceia atât negocierile de la București (27 Noembrie 1927) cu Dr. Danef, președintele Sobraniei, cât și acele de la Londra, angajate, de Take Ionescu, cu acelaș negociator bulgar, nu duseră la nici un rezultat.

Intervenția noastră în războiul apărea inevitabilă, dacă voiam să reparăm nedreptatea comisă prin Tratat. dela Berlin, și să ne asigurăm contra neprevăzutului, dat fiind că dezvoltarea teritorială a Bulgariei, măria pericolul pentru noi.

Înainte însă de a recurge la ultimul mijloc de convingere, războiul, România — spre a fi în perfectă legalitate internațională — accepta, fără condițiuni, mediația propusă de către Marile Puteri care erau încunoștințate de dorințele României, prin Memoriul confidențial din 13 Febr. 1913 al guvernului român, conformându-se astfel spiritului Convențiilor dela Haga. Căutând să obțină soluționarea litigiului, Mediatorii întrunindu-se la St. Petersburg — într'un oraș favorabil deci Bulgarilor, — și căutând să reducă la minimum pretențiile formulate de guvernul român, deciseră la 26 Aprilie, 8 Maiu 1913, în *unanimitate*: „Orașul Silistra *trebuie* să fie atribuit României, și noua frontieră româno-bulgară va porni dela un punct pe Dunăre, situat cam la trei Km. la vest de periferia Silistrei, va tăia șoseaua Șumla, apoi șoseaua Varna, deasemeni cam la trei Km. de la periferia orașului și va atinge direct frontiera actuală“. Dar deși intervenise și Țarul Rusiei personal — guvernul bulgar nu acceptă nici mediația Marilor Puteri, și ce e mai mult, amenință fundamental echilibrul balcanic, prin atăcarea de către armatele bulgare, fără preabilă declarație de războiu, a foștilor aliați, Sârbii și Grecii (17-30 Iunie 1913). Acest gest, care desvăluia opiniei publice europene, imperialismul bulgar, ca și refuzul deghizat al guvernului bulgar de a ceda legitimelor noastre pretențiuni, au determinat — spre marea satisfacție a Cabinetelor și a presei europene — mobilizarea armatei române, la ordinul Regelui Carol I., la 20 Iunie/3 Iulie 1913. După câteva zile armata română a intrat în Bulgaria, ocupând Dobrogea de Sud și partea centrală a Bulgariei, până dincolo de Balcani. Iar la 28 Iunie orele 4 dim trupele române de sub comanda generalului Culcer, Comandantul Corpului V'a cucerit Silistra. După aceea trupele române au ocupat întregul teritoriu situat la sud de vechea frontieră a Dobrogei, cu orașele Dobrici (Bazargic) și Balciș.

Armatele române ajungând până la porțile Sofiei, guvernul bulgar a cerut pacea și cel român a acceptat cererea.

Asupra scopului intervenției noastre militare în Bulgaria — dela care nu ne-am abătut, deși, fiind deplin victorioși, o puteam face, — este edificatoare nota din 3 Iulie 1913, trimisă de Titu Maiorescu, Prim Ministru și Ministru de Externe, tuturor legațiilor române: „*Făcând să înainteze armata sa pe pământul bulgăresc, România nu urmărește nici o politică de cucerire, nici zdrobirea armatei bulgare. Acțiunea militară a României se datorește, în primul rând, obligațiunii de a procura de îndată teritoriului său de peste Dunăre, o frontieră asigurată. Conflictul actual între Statele balcanice și mai cu seamă originea acestui conflict, născut din întransigența guvernului bulgar și din agresiunea lui contra aliaților de ieri, au întărit guvernul român în convingerea că o frontieră strategică se impune din partea Bulgariei, pentru a face posibile în viitor relațiile pacifice între cele două State. Această frontieră e linia ce cuprinde Tutlucaia-Dobrici-Balcic, cu un anumit număr de Km. la vest și la sud, după conformația terenului*”. Și într’adevăr tratatul de pace, încheiat la București (28 Iulie-10 August 1913), a dovedit modestia pretențiilor românești, care nu au trecut dincolo de limitele necesităților strategice. El ne-a recunoscut posesiunea Dobrogei Noi, cuprinzând un teritoriu de cam 7800 Km.² iar Bulgariei i-a recunoscut o mărire de teritoriu de 26000 Km.² România a adus astfel un mare serviciu Statelor Balcanice și sinceritatea acțiunii ei pacificatoare a fost dovedită. (Declarația delegatului bulgar Ghenadieff ziarului *Neue Freie Presse* la 27 Iulie).

Și Împăratul Germaniei telegrafia Regelui Carol, la 9 August.: „*Te felicit sincer și cordial pentru frumosul succes, pe care nu numai poporul tău, dar toate Statele beligerante și cu ele întreaga Europă, îl datoresc politicii tale înțelepte, de adevărat om de Stat*”.

Se încheia astfel o pagină din istoria națională, scrisă în jurul problemei frontierei sudice Dobrogei.

*

Războiul de întregire națională a adus suferințe mari și pentru Dobrogea. Retragera armatelor române — determinată de sprijinul dubios al aliaților Ruși și de superioritatea numerică și tehnică a forțelor inamice — a adus trecătoarea stăpânire bulgară. Ea s’a caracterizat prin acte de cruzime față de populația românească, prin devastări și jefuiri sistematice. Monumentele ce aminteau civilizația românească au fost distruse. La plecarea Bulgarilor, provincia nu mai semăna cu ce fusese înainte. Au proiectat răpirea ei, prin pacea dela București — impusă prin forță, din nevalabiliă juridi-

cește, prin neratificarea ei, -- și imperialismul german a inventat formula *condominium-ului* pentru Dobrogea veche, admitând cedarea către Bulgaria, a Dobrogei Sudice. (Cadrilaterul și o fâșie din Sudul județului Constanța, până la calea ferată.) Dar „șase luni mai târziu pedecapsa a venit. Premierul Bulgar (Radoslavoff) fugea în streinătate travestit, ca să scape de furia poporului său, pe când în urma sa se prăbușia clădirea pe care voise s'o ridice prin lăcomie, ură și ingraturdine".¹⁾ Este plină de învățăminte istoria Dobrogei, din acest punct de vedere.

Tratatul de la Neuilly din 27 Noembrie 1919 prin aplicarea ca și în celelalte ultime tratate de pace a *principiului naționalităților*²⁾ ne-a recunoscut dreptul intangibil, redându-ne frontiera de sud a Dobrogei, pe linia fixată în 1913. Actul de dreptate istorică a fost consacrat, și astfel s'a consolidat regimul românesc în vechea stăpânire a lui Mircea cel Bătrân.

Religie și caracter.

Mai toate soluțiile date în contra minciunii s'au gândit prea puțin sau aproape de loc la eficacitatea sentimentului religios. S'a făcut apel la simțul onoarei, ca la o forță psihică puternică și în stare de a feri pe copil de minciună. Totuși dacă acest simț mai poate fi înțeles de cei mai în vârstă și poate aduce servicii inense în lupta contra minciunii, să se observe bine că pentru cei mai mici, onoarea este ceva cu totul relativ, ceva prea abstract și neînțeles. E vorba de o valoare prea nedefinită și adesea dând ocazie la interpretări greșite. Chiar cu așa zisa politică de încredere, de o valoare incontestabilă, nu cred că am ajunge la rezultate mai sigure decât cu sentimentul religios. Căci dacă minciuna are drept cauză slăbiciunea sufletească, noi credem că am mai putea adăoga la această și siguranța copilului că lumea care-l înconjoară nu-i poate scrută și nici pătrunde ascunzăturile sufletului și că poate minți această lume fără nici o primejdie de demascare. Dacă toți cari s'au ocupat cu educația, ar fi observat și această latură a sufletului copilului, ar fi făcut apel de mult la sentimentul religios

¹⁾ Const. Kirilescu. Istoria Războiului pentru Intregirea României. t. II. pag. 433.

²⁾ Pentru înțelegerea sensului juridic al acestui principiu, în ultimele tratate de pace: B. Lavergne. Le Principe des Nationalités et les Guerres, Paris 1921.

ca la o forță de tămăduire. Într'adevăr, dacă prin lume te poți strecură cu minciuna și cu hipocrizia, dacă poți înșelă chiar pe profesorii, pe părinții tăi, ba ce e mai mult, uneori chiar pe tine însuși; greu îți va fi să faci acest lucru în fața ochiului divin, vecinic treaz și veghietor. Când ești credincios nici, pe tine nu te mai poți înșelă, căci am văzut că această imagine se confundă cu adâncul sufletului, e o forță inhibitorie puternică și inexorabilă. Sentimentul religios are un dublu efect din acest punct de vedere: este și un element psihic de concentrare, de direcție, de adunare a sufletului copilului atât de risipit; dar este și o *putere de control* care am văzut că ține locul conștiinței morale, fiind chiar germele său. Cu acest dublu efect se înțelege de ce el are o putere mai mare; el privește boala minciunii mai în ansamblul său, dând și forța de care are nevoie sufletul contra minciunii, dar și lumina, care va înlătură din copii siguranța că va mai putea păcăli pe toți. Și tocmai pe acel ce nu-l poate păcăli se găsește în sine și de rușinea lui nu va mai minți pe nimeni; nici nu va iubi minciuna la alții căutând să treacă totul sub control. Astfel că este de datoria educației să cheme în ajutor contra minciunii în primul rând pe Dumnezeu. Cu sentimentul religios pătrundem mai adânc, lucrăm mai psihologic, decât cu biciul și decât cu abstracțiunile. Astfel deprinderea de control va determina curente nervoase favorabile nașterii sentimentului adevărului.

Minciuna egoistă, minciuna vanitoasă își vor găsi dușmanul lor cel mai de temut în sentimentul religios, căci sentimentul acesta am văzut că ne scoate din egoismul nostru prin puterea de înălțare ce are, ne face să ne comparăm și să ne dăm justă noastră valoare; în același timp devenim mai modești și privim cu un fel de filozofie ironică la vanitatea naivă a celor ce mint.

Trebue să traducem aspirația la adevăr în limba curajului și să o reprezentăm ca un exercițiu de curaj¹⁾. Curajul însă presupune siguranță și încredere în sine, în puterile sale; ne întrebăm însă care dintre doi copii, unul cu Dumnezeu adânc înrădăcinat și altul fără această putere psihică, sau cel mult cu simțul onoarei, care dintre acești doi copii va avea un punct de sprijin mai sigur? Am arătat în altă parte păcatele scepticismului prea de timpuriu, ca o cauză de slăbiciune a voinței și vom înțelege ușor că acolo unde este credință, avem șanse mai mari să întâlnim curajul. Dar despre aceasta se va ocupa paragraful ce urmează.

¹⁾ Foerster op. cit. pag. 65.

8. Ascetism, forță, siguranță.

„In general ascetismul, element esențial al vieții religioase, nu este el oare cea mai bună preparare pentru sfârșirea oricărei vieți morale? Este adevărat, observă Durkheim, că grandoarea omului se manifestă mai bine prin modul în care el înfruntă durerea¹⁾. A înfruntă durerea, așa cum făceau stoicii (*sustine et absteine*) înseamnă a face cea mai bună școală a virtuții. Fără să cădem în exagerările stoicienilor luând numai spiritul lor, doctrina răbdătoare, trebuie să recunoaștem că nimic mare nu s'a putut face pe lume fără răbdare. Iar răbdarea presupune să te învingi pe tine însuși și să-ți fii propriul tău stăpân. Vecinica încordare ce se cere pentru a răbdă, determină curentele cele mai puternice și pune în funcționare procesele inhibitorii atât de capitale în formarea voinței. Eroismul tuturor eroilor, din orice ramură i-ai lua, în ultima analiza psihică se reduce la o doză de răbdare, ce nu se găsește la omul de rând. Istoria religioasă este însă cea mai bogată în exemple de eroism, rezultat al învingerii de sine. Dacă n'ași fi acuzat de teologism, chiar când e vorba de adevăr, ași aminti cuvintele cari se găsesc undeva în biblie și cari spun că răbdătorul are mai mare valoare decât viteazul și acel ce își înfrânează inima e mai mult decât cel ce cucerește cetăți. Ascetismul religios va furniza prin urmare, mai mult ca orice, forța de care are nevoie voința personalității.

„Zicem de un om că el este viril, că viața sa posedă o mare valoare morală, că este un stoician sau un filozof, într'atâta cât își subordonează interesele sale personale unor scopuri superioare cari fac apel la energia sa, chiar cu riscul de a plăti scump și de a suferi. Partea bună a războiului este că el face apel la inițiativa individuală. Viața morală este cu adevărat un războiu“²⁾. După cum în războiul armelor, curajul joacă rol de frunte, tot astfel în războiul moral, răbdarea și suferința va avea cuvântul în lupta ce se angajează între individualitate și personalitate așa cum le-a înțeles la Förster. Cel care a ajuns să se învingă pe sine, câpătă o dispoziție sufletească liniștitoare și se simte satisfăcut de victoria repurtată. „Să considerăm forța sufletească pe care o stărnește credința religioasă și care după împrejurare se numește *resemnare, răbdare, seninătate*. Credința produce de obicei pacea interioară. Am arătat mai sus că intuiția prezeței lui Dumnezeu putea să umple sufletul de un sentiment de siguranță. Când, cu

¹⁾ C. Bouyle op. cit. pag. 142.

²⁾ W. James — L'exp. rel. pag. 38.

toate greutățile drumului, avem asigurarea că suntem în mâinile unui Dumnezeu al iubirii, cum n'ar potoli aceasta orice înfrigorare, orice agitație, orice neliniște? ¹⁾ „Nu avem decât să privim la personalitățile morale pe care la mai putem găsi printre oameni și dintr'odată ne apare înaintea măreția seninătății sale; majestatea omului victorios și sigur pe el însuși.

Școala adevăratei efortări, așa cum o înțelege John Dewey ²⁾ bunăoară, efortarea din interior spre exterior, dând naștere la funcțiuni oarecum organice sufletești, această școală din cele văzute mai sus, va găsi în răbdarea religioasă cea mai fericită ocazie de determinare a acestor tendințe. Fără să atribuim copilului credincios aceeași doză de răbdare, până la ascetism, trebuie să observăm că între doi copii, unul religios și altul nereligios, avem mai mare șanse să găsim la cel dintâiu răbdarea, decât la cel din urmă. Răbdarea va găsi în sufletul copilului credincios o condiție a sa în stăpânirea de sine, în puterea de concentrare și de control, în puterea de sacrificiu, atâtea procese, cari am văzut că determină curente nervoase de fronație. Răbdarea am putea-o caracteriza printr'un sistem de inhibiții, de fronații, de diferite intensități și tocmai pentru aceasta ea nu va găsi un teren mai favorabil în sufletul credincios.

Ni s'ar putea obiecta cu drept cuvânt că nu numai sentimentul religios produce seninătatea de victorie, ci și sentimentul estetic, sentimentul intelectual, rațiunea. Nu m'am gândit niciun moment ca sentimentul religios să monopolizeze sursele de energie sufletească; dar am crezut că fiind vorba de educație, să ținem seama, cum e și firesc, de cerințele psihice ale copilului, de ceace se potrivește mai mult cu sufletul său, de ceace ar putea fi mai determinat pentru el. Am arătat în alt parte valoarea și dinamismul acestui sentiment și eficacitatea sa pentru sufletul copilului. Deși nu stăm o clipă la îndoială să recunoaștem și aici superioritatea dinamică a sentimentului față de rațiune.

„Totuși, dacă luăm activitatea sufletului și realitatea sa vie, dacă considerăm tot ceace într'un suflet omenesc este în afară de cunoștințele sale raționale și care, ascunse în adânc, conduc în secret purtarea sa, mărturisim că raționalismul nu face decât să atingă suprafața vieții interioare, atât de bogată și de adâncă. Fără îndoială, suprafața strălucește și orbește; aici se desfășoară ni-

¹⁾ W. James — *L'exp. rol.* pag. 240.

²⁾ J. Dewey — *Școala și copilul* — Trad. Marinescu — C. Lung 1914 pag. 23.

micurile limbajului și jocurile logice. 1) Raționalismul este prin urmare un izvor, prea slab față de bogăția adâncă a sufletului meu. În această privință este interesantă observația lui James că raționalismul nu a putut niciodată tinda o credință nici când a voit să susțină religia, nici când a căutat să o ruineze. Din toată demonstrația existenței lui Dumnezeu, pe cale rațională, n'au rămas decât biblioteci prăfuite, iar Dumnezeu demonstrat de ele a dispărut. Dar atunci cum îl cunoaștem noi pe Dumnezeu? „Noi suntem incapabili să-i explicăm fie altora, fie nouă înșine. Desfid pe oricare ar fi acela, care mi-ar spune toate motivele prin care el dacă este convins să Dumnezeu există, ar putea spune că acest Dumnezeu trebuie să fie ceva mai universal și mai tragic decât Dumnezeul acesta²⁾ (ce clocește în adâncul subconștientului, sau Dumnezeul psihic, cum om spune noi). Dumnezeul acesta intuitiv, sau această intuiție divină este atât de fecundă în energie psihică și numai prin ea ne putem explica răbdarea ascetului și liniștea senină a sa. Un proverb foarte sugestiv spune că apele adânci sunt liniștite. Sufletele personalităților, oricât ar fi de puternice, au seninătatea aceasta majestoasă. Sentimentul religios, sădit adânc în inima copilului va fi dar fermentul acestei seninătăți necesare unui caracter.

Se înțelege că noi construim ipotetic acest tip al personalității, dar să se observe că nu e vorba nici de o ipoteză neverosimilă, nici de o construcție imposibilă și chimerică. Pentruca să se vadă bine valoarea sentimentului religios, a fost nevoie uneori să-l izolăm, să-l mărim până la paroxism. Dar ne-am întors mereu și l-am așezat alături de celelalte fenomene psihice; am urmărit activitatea sa în concertul celorlalte elemente și procese psihice.

Încât din analiza noastră prin care am voit să arătăm bogăția sentimentului religios desprindem două elemente în mod clar: *dinamismul* și *direcția* acestui sentiment. Dintre elementele sale, unele au avut un caracter mai mult negativ sau inhibitoriu, cum au fost frica, umilința, supunerea, sacrificiul, închinarea, ascetismul; altele au avut o atitudine mai mult pozitivă, ca idealul, bucuria, entuziasmul, iubirea, admirația. Toate însă în măsura în care intră într'un suflet, contribuie la *generare* de energie morală, necesară caracterului, fără să ne închipuim că se va găsi un individ care să le cuprindă pe toate într'un sistem armonios așa cum ni

¹⁾ V. James — op. cit. pag. 63.

²⁾ N. James — op. cit. pag. 63.

I-am închipuit noi. Procesele psihice posibile, rezultate ale felurilor combinații, atât între ele, cât și cu restul manifestărilor sufletești, în afară de religie, vor da infinite nuanțe de caractere. La baza oricărui caracter însă trebuie să fie *dinamism* și *direcție*, pe care sentimentul religios ni le procură în cea mai mare măsură.

CAP. III.

Producerea sentimentului religios. Transmiterea sentimentului. Credeuri religioase și confesie. Armonizarea sentimentului religios cu restul sufletului.

1. *Transmiterea sentimentului.*

Dacă sentimentul religios presupus în toată bogăția sa, însoțit de toate elementele pomenite, poate avea un rol atât de mare în producerea dinamismului și a direcției caracterului, ne punem întrebarea: poate educația prin mijloacele de care ea dispune, să producă la copil această manifestare psihică? Sau dacă pedagogia nu poate, cine ar putea aduce acest mare serviciu educației?

De la început însă trebuie să pomenim principiul psihopedagogic, că o emoție, un sentiment, nu se poate preda, nu se învață de la unul la altul așa cum se învață bunăoară cunoștințele. Emoțiile își au modul lor special de transmitere. Din teoria expresiei emoțiilor (a lui James!) așa zisă teoria organică a emoțiilor, ușor am putea trage consecințe pentru transmiterea sentimentelor: n'am avea decât să recurgem la atitudini, la expresii ale figurii și ale corpului la exprimări exterioare, pentruca, etc să se producă. N'am părăsit de loc aceasta concepție somatică a sentimentului și chiar când ne-am ridicat în abstracțiuni am simțit nevoia să ne întoarcem la concepția psihologiei funcționale. Nu se mai poate vorbi de o separație dintre cele două domenii: cel psihologic și cel fiziologic. Este o condiționare reciprocă și dacă educația va ști să țină seama de această legătură, își va clădi știința sa pe baze solide.

„Atitudinea educatorului, gestul, mimica și toate celelalte caractere ale emoțiilor se comunică și contagionează chiar sentimentul însuși. Vederea omului energic și calm, enervat și infuriat, sau sovăitor și timid, influențează puternic pe elev²⁾. Bazați deci pe această concepție viscerală a emoțiilor, spunem că pentru a produce sentimentul religios, cu toată bogăția posibilă a nuanțelor sale este nevoie de anumite manifestări exterioare. Trebuie și aici să ne

¹⁾ W. James *Precis de psihologie*, pag. 498.

²⁾ J. Demour et T. Jonckheere — *La science de l'education* — Alcan 1920 pag. 171.

supunem legii generale de producere a sentimentelor. După cum a trebuit să existe întâiu frumosul, pentru că el să producă emoția estetică; după cum există întâiu legea care să determine simțul juridic; tot astfel trebuie să avem mai întâiu forme religioase pentru ca sentimentul religios să se producă.

„Sentimentul nu există dacă el nu se manifestă exterior. Credința care nu lucrează este ea oare o credință sinceră? Ea nu durează decât dacă este reînnoită neconștient prin gesturi și prin atitudinea individului. Psihologii au aceeași tendință de a face să derive sentimentele din felul nostru de a fi; nu tristețea ne face să plângem, ci fiindcă motive exterioare fac să curgă lacrimile noastre, ca o consecință, încercăm emoția de tristețe; a provoca în mod mecanic râsul, înseamnă a crea veselie, interioară; *a învăța să încruciceze mâinile și să ridice ochii către ceruri înseamnă a face încetul cu încetul pe oameni să creadă în Dumnezeu*. Sentimentul religios chiar dacă variază după indivizi, rămâne totuși nedespărțit de rituri și de practica exterioară, al căror model nu-l va găsi decât în culturile organizate, în religiunile obicinuite, practicate în jurul său.”¹⁾ Iată prin urmare motivarea psihică a cultului exterior, de care pedagogia conștientă va trebui să țină seama în cea mai mare măsură. Aici însă intervine problema atât de neglijată a mediului în care crește copilul. Căci dacă educația trebuie să țină seama de cele spuse mai sus, nu mai puțin trebuie să fie atentă la mediul în care crește copilul și din care el în mod inconștient soarbe, atrage ca un magnet, apucături pe care pedagogul și părintele nu le visează. Educatorul cel mare și care nu stă cu el numai câteva ceasuri ci tot timpul, este mediul. Pe această convingere am preconizat totdeauna *educația însăși a acestui mediu*²⁾ Am comparat mediul copilului cu ogorul plugarului, care știm că trebuie lucrat și încă ce mult trebuie educat, pentru ca sămânța să producă. N'avem decât să ne uităm la ogoarele și lanurile câmpurilor, unde pe același pământ se produc calități și cantități diferite, după cum a fost pregătit terenul. Analogia poate părea banală, dar sugestivă, arătându-ne rolul inconștientului și al mediului în educație și de care după cum știm prea puțin ne-a păsat până acum în pedagogie.

Formele exterioare, mediurile religioase, au fost coe drept creațiunile genților religioase. Și creațiunile naturii atât de minunate și în mare parte atât de neînțelese, au produs emoții în suf-

¹⁾ Hesse et Gleyze — *Notions de sociologie* — Paris. Alcan 1922 pag. 220.

²⁾ G. Bota — *Puncte de vedere* — pag. 58.

letul omului. Dar trebuie să recunoaștem că mult mai puternice emoții religioase produc manifestările cultului decât minunile naturii. „Nu este religie în care să nu se adune pentru a repeta în comun gesturi rituale și legendele ființelor sfinte. Cultul este succesiunea acestor perioade ale serbărilor religioase, în care populația adunată zămislește chiar în această grupare *motive de entuziasm*. Înseamnă oare că orice religie se bazează pe o iluzie, pe o minciună?») Mai întâi: nu este aici nici o iluzie; este lucru sigur că viața socială este creatoare de exaltare religioasă.“ În această privință Durckheim are constatări²⁾ pe care le putem cu folos utiliza în pedagogia religioasă. El constată că în sânul unei adunări care se încălzește de aceeași pasiune, devenim capabili de acte și sentimente pe care nu le-am putea îndeplini izolați. Acesta este și motivul întrunirilor politice, economice, confesionale; în mod periodic membrii se adună să-și reîmprospăteze și să-și învioroze credința lor comună. Sentimentele se întăresc tocmai prin acest reuniri a celor ce simt la fel și nu e nevoie să deschidem povestea omenirii spre a dovedi cu exemple. Întrunirile în jurul unui cult comun fac să renască forța indivizilor și prin aceasta, întrunirile acestea devin o necesitate pentru înălțarea sentimentelor. Iată de ce spuneam mai sus că manifestările cultului produc mai puternice emoții, decât minunile naturii. În fața naturii, individul izolat nu e atât de mișcat ca atunci când este laolaltă cu mai mulți cari simt la fel. Chiar în cultul așa zis naturist, în care zeul e natura și forțele sale, indivizii se adună în grupe pentru a se ruga. Căci sentimentul nu se produce și nu se transmite cu abstracțiuni, ci printr'un flux sufletesc, prin curente reciproce dintre cei ce simt la fel. Pentru copil mai cu seamă, manifestările exterioare ale cultului îl fac să capete imaginea concretă, antropomorfică a lui Dumnezeu; pe câtă vreme Dumnezeu cules din natură se pierde în nehotărît, este prea eteric, prea nedefinit. Un Dumnezeu psihologic este definit, viu, în imagini puternice, numai un astfel de Dumnezeu poate influența sufletul copilului. De aceea primul mijloc de educație religioasă este participarea copilului la adunările periodice ale cultului. Nenorocire însă că acest cult a devenit o succesiune de reprezentațiuni mecanice, la care ia parte numai suprafața indivizilor. Mediul nu mai respiră religiozitatea necesară; nu se stabilesc fluxuri de sentimente, copilul nu are ce

1) Hesse et Gleyze -- op. cit. pag. 247.

2) E. Durckheim — Les formes élémentaires de la vie religieuse — Paris Alcan 1912.

căpătă și imită și ei pe cei mari în mișcările lor mecanice. Astfel că mecanismul cultului, ar putea fi înlocuit de către părinți sau pedagogi printr-o atmosferă religioasă, măcar din când în când. Nu vrem să înțelegem prin aceasta că aprobăm cultul laic, dar vrem să arătăm că servii hisericiei trebuie să înțeleagă psihologia producerii sentimentului religios și că prin avântul, convingerea și căldura lor, prin majestatea impunătoare a serviciului lor, să stăpânească adunarea, să o facă să fie străbătută de curentul religiosității și numai atunci se va înfăptui aceea ce susținea Durckheim: *exaltarea sufletească*.

Un Dumnezeu eteric, infinit, descoperit prin contemplare filozofică nu se poate potrivi cu sufletul copilului și nici nu poate lua ființă. J. J. Rousseau nu a crezut în Dumnezeu psihic-sentiment și de aceea amână educație religioasă așa de mult, pentru a-i da lui Emile un Dumnezeu filozofic. Aici este greșeala sa de educator, rezultat al reduselor, și abstractelor sale cunoștințe psihologice. Căci dacă el ar fi știut că printele deprinderi psihice sunt condițiile voinței și ale întregii vieți de mai târziu, Rousseau ar fi avut grijă să dea și lui Emile un Dumnezeu pe cale sentimentală. Educația nu se poate bizui prea mult, sau chiar aproape de loc, pe Dumnezeul rațiunii. Lăsăm la o parte adevărul că nu avem de căutat rațiune prea multă la copil, dar chiar presupunând absurdul, am văzut că dinamismul psihic își are principalul său izvor în viața afectivă. Copilului trebuie să i se schițeze acest Dumnezeu, măcar în linii generale, ca să nu riscăm a găsi în capul său cine știe ce chimera. Căci el își făurește pe Dumnezeu, dar ideea i-o sugerează cultul exterior. E un adevăr atât de universal acesta, încât Höfding în filozofia religiei spune cu drept cuvânt că atât cât de bune sunt popoarele, tot atât de buni li sunt zeii. Educația morală trebuie să fină seama de această reacție reciprocă dintre religie și morală. Valorile pe care noi le admirăm, din sfințul nostru de moralitate, vor determina și în sufletul copilului curenta la fel. Zeii pe care moralitatea noastră îi va prezenta copilului, se vor zămislî în sufletele lor și la rândul lor vor produce tendințe morale.

Odată creați de oameni acești zei, din ceace sufletul omenească avut mai ales, mai superior, mai moral, după valorile timpului, a trebuit să li se supună lor. Ei sunt puteri morale, deși creați omenești, cărora nu îndrăznesc să li se opună, căci nu pot fi înfrunțați cum ar spune Höfding. ¹⁾ Este o analogie cu legile game-

¹⁾ H. Höfding — Phil. dela rel. pag. 299 și 300

nilor, care sunt făcute tot de ei și totuși trebuie să asculte de aceste creațiuni personale.

Se înțelege că această nu este decât o față a problemei religioase, care ne interesează acum, dar nu înseamnă că nesocotim și alte fețe ale ei. Destul că am putut stabili că fără o viață socială religioasă nu se poate produce sentimentul religios; dupăcum fără o atmosferă religioasă în familie, în școală, zadarnic ne nuncim să trezim în mintea copilului imaginea unui Dumnezeu. Sau în termenii psihologiei funcționale și în lumina teoriei viscerile a emoțiilor, spunem că trebuie să trezim în capul copilului mai întâiu imaginea lui Dumnezeu și apoi această imagine prin undele nervoase ce va produce, va provoca emoția. După cum fără o atmosferă de iubire nu putem produce suflete iubitoare, tot astfel emoția religioasă nu se va putea produce fără o atmosferă religioasă. Am insistat asupra acestui adevăr, pentru că și azi mai dăinuiește absurditatea că religia poate fi *predată* întocmai ca matematica, istoria și celelalte obiecte de studiu. Și azi dupăce psihologia a mai înaintat ceva, se mai face *instrucție* nu *educație* religioasă, *se umple capul copilului cu știința religioasă, iar nu inima cu emoție religioasă*. Intreaga viață școlară ar putea să aihă o atmosferă, de religiozitate, dacă nu continuă, cel puțin din când în când, la așa zisele momente mari. Cât mai dese atitudini de închinare, de evlavie; cât mai dese priviri către ceruri, cât mai majestuoase și calde manifestări de credință din partea adulților. Sentimentului îi trebuie timp până să se aprindă, să se zâmislească pe cale inconștientă, într'un mediu cultivat anume pentru acest scop.)

Inconștientul joacă un mare rol în producerea sentimentelor și deci și pentru sentimentul religios. Și dupăcum am văzut, copilăria pe lângă alte slăbiciuni o are și pe cea a atenției; reprezintă mai mult faza pasivă, iar în sufletul său încă în stare embrionară, toate se așează aproape fără selecție. Drept aceea, Binet spune „trebuie să ținem seama că copilul nu este izolat, că el este în clasă, că această clasă formează o societate, care are multe din caracterele societății noastre adulte¹⁾”. Astfel că intrarea în sufletul copilului a diferitelor influențe ale mediului, este liberă; educația pe care le-o dăm: noi cu deplină conștiință, am văzut că este dublată de o educație mult mai puternică, educația inconștientă a mediului. Această viață a copilului, lipsită de centrul de control este foarte

¹⁾ A se vedea G. G. Antonescu — Studii asupra ed. morale și estetice ed. D. Ionescu — București 1917

²⁾ A. Binet, op. cit. pag. 330.

aproape de vis; și dupăcum visele ne fac inconștient să ne trezim cu anumite dispozițiuni dimineța, tot astfel și viața visului copilăresc ne face să ne trezim din copilărie cu dispozițiuni, pe care nu le-am putea explica dacă nu am face apel la educația inconștientă a mediului. În această educație își găsesc explicație multe din apucăturile adultului, pe care părinții nu le înțeleg, dupăcum nu ne putem da seama de ce ne-am sculat dimineța rău dispuși. Trebuie dar să ne dăm seama că în jurul copilului o lume întreagă vrea să intre în sufletul său deschis. Creerul său plastic și încă puțin străbătut de curenți nervoase, lipsit de fibre de asociație, ușor va înregistra ce-i va cădea la îndemână. Este prin urmare muncă de prisos a căuta să înveți pe copil să fie bun, milos, iubitor, drept, să nu mintă, să fie credincios, când mediul în care trăește exală numai răutate și indiferență, ură și nedreptate, minciună și necredință. Copilul simte prăpastia dintre aceea ce-l învață părinții și dintre purtarea lor. De aceea părerea noastră este, că fiind vorba de educația sentimentelor la copii, rolul principal în educația religioasă îl are mediul, iar de pedagog sau de părinte depinde numai pregătirea acestui mediu. S'ar părea că suntem de părerea lui J. J. Rousseau, a cărui primă grijă a fost aceea de mediul în care va crește. Emile însă paradoxalul pedagog a scos pe copil din mediul său firesc, care este mediul social și l-a dus în mijlocul naturii. A uitat însă că omul de azi nu mai este natural decât în mijlocul societății, al cărui produs este și din care își trage toată seva psihică, dacă am putea spune astfel. Educația urmărește formarea omului social-moral și aceasta nu se poate întâmpla decât într'un mediu social-moral.

Pe noi ne interesează dar natura mediului social, cum am putea-o schimba și cum am putea-o face fertilă sentimentelor nobile? Căci nu ne mai putem gândi ca Rousseau să scoatem pe copil din mediul său firesc, ci să educăm însuși acest mediu.

Ne vom gândi oare că facem un mediu monachal, o viață de mănăstire? Vom face oare mănăstiri de copii? Dar am cădea în aceeași greșală ca și Rousseau. Am feri pe copil de vârtejul luptei sociale, în care vârtej se făurește virtutea și se joacă caracterul. Nu poate fi tărie sufletească în a fi stăpân pe tine într-o mănăstire, departe de momelile sociale; virtute este atunci când în mijlocul acestor momeli, ai puterea de a-ți înfrâna pornirile tale, căci după cum am văzut mai sus, viața morală este o luptă.

Cum vom putea dar produce în acest mediu social senti-

mentul religios la copil? Să se renunțe sau cel puțin să se reducă sistemele didactice de până acum. Căci a căuta să *înveți pe copil religia*, a căuta să-i *predai pe Dumnezeu*, înseamnă să-i distrugi acest sentiment de dragul unor formule abstracte. Mediul în care crește copilul trebuie să fie cald, pentru a putea găsi căldură; să fie viu și curat, spre a da naștere la sentimente vii și curate. „Este o imposibilitate psihologică pentru om ca el să poată concepe facultăți și voinți divine, pe care să nu le fi experimentat el însuși într'un grad oarecare“¹⁾ Nici chiar cu douăzeci și patru de ore de religie, nici chiar cu cele mai dibace metode de predare, nu vom reuși a naște emoția cu adevărat religioasă la copil, când în jurul nostru este totul fățarnicie, când preotul este un meseriaș, care face și el ceace a învățat, când cele sfinte sunt povești ale trecutului, când întreaga atmosferă este plină de necredință.

„Se admite ca un postulat implicit că esența religiei nu constă într'o soluție oferită prin învățăturile sale problemelor vieții universului, ci în influența sa practică asupra vieții omenești, asupra valorii pe care ea o are ca formă particulară de cultură spirituală.“²⁾

Azi totul se reduce la o târguiață dintre om și Dumnezeu, pentru iertarea păcălelor, pentru vreun ajutor, sau pentru căpătarea unui loc în raiu. Toată credința celor mari este de împrumut, este o modă, o haină ipocrită, și pe care copilul o simte cum este. În asemenea mediu să nu ne surprindă că metodele preconizate de atâția pedagogi, nu pot produce emoția religioasă. După cum în muzică, pe lângă puținii cari simt muzica, este o lume întreagă de melomani, de admiratori de modă, tot astfel și în religie aproape toți suntem *teomani* sau *ateomani* după vântul modei.

Și după cum emoția muzicală³⁾ nu ia naștere decât ascultând adevăratele opere muzicale mai multă vreme, tot astfel și emoția religioasă nu poate lua ființă decât între credincioșii, între părinții cari cinstesc pe Dumnezeu, între oameni plini de credință.

Rolul cultului religios apare aici și mai limpede; după cum muzica o ascuți în sala de concerte, tot astfel și emoția religioasă o simți mai bine în biserică. Și dupăcum muzica adevărată o auzi la muzicanți adevărați la cei de prima mână, tot astfel sentimentul religios nu poate fi insuflat decât de adevărate personalități reli-

¹⁾ Höfding — op. cit. pag. 300.

²⁾ Höfding — op. cit. pag. 307.

³⁾ Vezi: Jules Combarieu — La musique — Paris Flam. 1913.

gioase. După cum în sala de concert se face tăcere pentru a simți muzica, tot astfel ar trebui să fie și în biserică. În această privință trebuie să recunoaștem că mai totdeauna sala de concert are mai multă religiozitate decât biserica.

Comoda vorbă românească; „Fă ce zice popa și nu ce face el” ne arată greșita concepție despre servitorii cultului. Nu avem decât să ne amintim ce au fost apostolii și martirii de altădată, acei cari au reușit să întindă religia și ce sunt preoții de azi în mare majoritate. Firește că la urma urmei sunt și ei oameni; dar ar trebui ca acestor oameni să li-se ceară o înălțime morală, o personalitate care să impună. Să nu se ridice prin locul pe care-l ocupă, ci personalitatea lor să-i dea valoarea locului. Rugăciunile, cuvintele de laudă lui Dumnezeu, să nu fie numai ale „darului”, căpătat printr'o diplomă și printr'o hirotonire, ci să fie emanația unor suflete mari, bune, proase, iubitoare, capabile de mult idealism și sacrificiu. Chiar păcatele lor, inerente firii omenești, trebuiesc învelite într'un mister căci prin ele se coboară prea jos cele divine. El trebuie să aibă ceva apostolic în sine, atingând astfel problema pregătirii viitorilor preoți. *Pentru noi aceasta ar fi problema capitală pentru valoarea credinței, iar nu cea a metodelor și a materiei de predat.*

Un adevărat preot este atmosfera divină a satului său, a bisericeii, a credinței șilor săi. Dacă apostolii au determinat atmosfera religioasă prin personalitatea lor, tot astfel fiecare preot sau chiar pedagog, după cât apostolic are în sine, atâta religiozitate va determina.

O altă latură de remediat ar mai fi viața în familie. Istoria ne arată că cea mai perfectă organizație familiară, a fost familia romană. În lucrarea sa monumentală „La cité antique” F. de Coulange ne arată că baza acestei familii era religia: *focul sacru*. Acest foc divin a fost legătura nevăzută a imperiului roman iar azi familia nu mai are la bază nimic sfânt, totul reducându-se la un contract civil, legal, sec, cu dedesupturi de interese ca la orice contract. La Romani, tatăl era marele preot, azi părinții nu numai că nu mai au nimica din apostolatul adevăraților preoți, dar își răd de tot ceace este bisericesc. Se duc la biserică numai la bătrânețe, ca un fel de răscumpărare a trecutului plin de păcate.

Prin urmare, criza religioasă are la bază lipsa de adevărați servitori ai cultului. În asemenea timpuri nu ar trebui să ne mai mirăm că tinerele vlăstare „nu au niciun Dumnezeu”. Ar fi poate nevoie de o nouă personalitatea religioasă puternică, de *un nou*

mesia, că să reîmprospăteze sentimentul religios. În lipsa acestei forțe geniale mesianice, școala ar putea da, printr'o fericită cumpănire a instrucției cu o adevărată educație moral-religioasă, pedagogi și preoți, adevărate personalități convinse, ca să fie în stare a convinge. Copilul care nu a simțit niciun fior de ridicare către Dumnezeu, care a trăit în proza și în discuțiile reci ale părinților, va avea un suflet rece și prozaic.

Religia nu se învață, ea *trebuie trăită*.¹⁾ Fără îndoială că această afirmație, pentru cei ce au fost departe de emoții fine de acest fel împreună cu tot ce s'a înșirat până aici, ar fi teologism. Noi însă credem, ca prin rezolvarea acestei probleme, lumea ar păși pe un drum de regenerare morală, pe toate tărâmurile de activitate. Numai de dragul unei științe abstracte, am putea închide ochii la această problemă psihologică și normativă.

2. *Credeuri religioase și confesii*

„Trebuie oare să admitem că principiile religioase (elementele intelectuale), cari ni se adaugă sentimentului religios, pot fi diferite?” Cu alte cuvinte principiile religioase trebuie să fie ele identice, trebuie să fie un singur *credo*? James răspunde categoric „nu” „Eu nu pot concepe ca ființe atât de diferite prin capacitatea și condițiile lor, că persoanele omenești trebuie să îndeplinească aceleași funcțiuni sufletești. Doi indivizi oarecare nu au a rezolvi aceleași greutăți: ar fi drept oare să așteptăm dela fiecare același soluțiuni?”²⁾ Și mai departe „Trebuie dar să recunoaștem că un individ are nevoie de un Dumnezeu al armelor; altul are nevoie de un Dumnezeu al păcii; de un tată ceresc, de un Dumnezeu al vieții familiare. Trebuie să recunoaștem că idealul ca și viața nu formează ceva desăvârșit; idealurile noastre sunt fragmente cari se completează, dar cari nu pot fi înlocuite unul prin altul”. Fără îndoială că sentimentul religios, a cărui influență asupra sufletului am văzut-o, va fi și el modificat la rândul său de complexul, de coloritul fiecărui temperament.

„În credința și în sentimentul religios, elemente estetice, morale și intelectuale cooperează cu instinctul de conservare personală, fundamental la om.”³⁾

Ebbinghaus vorbind de iradierea sentimentelor, arată cum un sentiment reușește să dea colorația sa tuturor celorlalte sentimente și manifestări psihice.

¹⁾ Vezi — G. O. Antonescu — op. cit.

²⁾ W. James op. cit. — pag. 406 și 409.

³⁾ H. Höffding — op. cit. pag. 30.

După cum iarăși ar fi absurd a crede că celelalte fenomene sufletești stau pasive și primesc nemisicate toată tînclura, toată colorația sentimentului religios. S'ar mai putea admite acest lucru când am avea a face cu temperamente mistice puternice. Din punctul de vedere pedagogic însă, oricare ar fi elementele cari se cîmpătrund cu sentimentul religios, modificându-l, rămâne stabilit că acest sentiment, atunci când el se produce în toată bogăția sa, are o putere de colorație favorabilă personalității morale, lucrând din adânc și producând astfel energie. S'ar putea face deosebire în cece privește direcția acestui sentiment. Se poate ca Mahomedanul să aibă idealuri mai înalte de cât iudeul, și creștinul mai înalte decît cei doi. Sfera pe care o degajează sentimentul religios al iudeului este mai restrînsă și prin aceasta de mai mică valoare morală.

Și poate tocmai din această cauză, energia sentimentelor religioase la evrei este mai mare. Am îndrăzni chiar să stabilim o lege psihologică în această privință: *că sentimentul religios (și poate orice sentiment) include în sine un dinamism, care este invers proporțional cu întinderea sferei de aplicare.* Se observă că cei mai mulți fanatici se recrutează dintre religiile cu sfera de iradiere mai strîmtă. Psihologic este am putea spune că este vorba de o risipire prea mare a sentimentului și prin urmare de o diluare a lui. De aici ar urma o concluzie dezaastroasă pentru creștinism, care știm că propagă iubirea cât mai infinită, chiar și față de dușman. Iudaismul ar fi deci o nuanță apropiată de patriotism, mai puternică; iar creștinismul ar fi o nuanță mai aproape de umanitarism și prin aceasta mai slab. Mai sunt și alte popoare, decît evreii, la care religia se confundă aproape cu patriotismul.

Confuzia însă este numai de suprafață, sentimentul religios rămînînd o atitudine psihică specifică în fața lui Dumnezeu, oricum ar fi acest Dumnezeu.

Partizanii bisericilor diferite, convinși prea mult și animați de un spirit de proselitism, caută să profundeze monopoliul moralității pentru confesia lor.

„Catholicul deplînge sau își rîde de protestant: religia reformată este lipsită de acest principiu de ordine, de unitate, de disciplină, care este atât de reconfortantă pentru conștiință. Protestantul la rîndul său își rîde sau deplînge pe catholic: unde domnește papa, lipsește acest sentiment de autonomie fără de care viața morală nu este decît un zadarnic conformism. Dar catholicii și protestanții, toți creștinii, se potrivesc în gânduri și cred că la

păgâni, religia e mai mult un agent de demoralizare¹⁾. Bouglé observă însă că din fericire, în această ciocnire de credenți, apropieri neașteptate s'au propus. Religiiile sunt nevoite să evolueze, să se universalizeze²⁾. Acești zei sunt presupuși a ne interesa decât de grupul social care-i cinstește. Acest grup, de altă parte, are singur dreptul și voința de a le aduce preamărire. Consecința este că „acest exclusivism religios, născut din separațiuni sociale, le-a perpetuat (pe aceste separații). El a întreținut urile și a întârziat fuziunile necesare.“³⁾

Universalizarea e lege generală a religiilor, după Durckheim și chiar la Australieni se observă că religiile tribale, devin intertribale. La Chicago s'a ținut un parlament al religiilor, unde religiile cele mai diverse și-au trimis reprezentanții și s'au înțeles perfect în cece privește moralitatea.

Totuși James din punctul de vedere al eficacității și al bogăției sentimentului, face deosebire între confesii. În special insistă asupra elementului estetic pe care îl oferă biserica în care se roagă catolicii și lipsă totală a acestui element la cea protestantă. În calitate sa de psiholog el vede în ariditatea și seceta protestantismului, oricât de înaltă ar fi morala sa, o slăbiciune, o lipsă de profunziune psihică. Vorbind de protestantism el spune: „El sfâșie țesătura delicată a simbolurilor și face să tremure catolicii prin brutalitatea sa, cărora le face efectul unor animale amorțite, aspre și morocânoase. Ei nu se înțeleg niciodată unul pe altul, dispozițiunile lor afective fiind diferite.“⁴⁾ Și James are dreptate: mediul religios are nevoie de un aparat, de simboluri cari au limbajul lor propriu, neînțeles ce este drept, dar producător de emoții. Ne-am permite o comparație iară cu muzica. Se știe că muzica își are mijloacele sale de exprimare *fără concepte*. Sau mai bine zis: Emoția și cugetarea se pătrund mutual.“ Sunt cu alte cuvinte stări psihice complexe, emoții puternice, cari nu-și pot găsi îndeașuns mijloace de exprimare. Sentimentul religios ca manifestare psihică individuală nu poate fi pus nici în cuvinte nici în formule abstracte; abia și foarte slab poate fi tradus în fapte. Pentru a putea fi trezit, va fi nevoie de fapte, de simboluri.“ Tot cece este individual, zicea cu profunziune Leibnitz, este inefabil“. Ne aducem aminte de o frază aproape la fel pe care am pomenit-o mai sus și care spune de sentimentul religios că cel care îl simte

1) C. Bouglé — L'évolution de valeurs — op. cit. pag. 131.

2) Hesse în *leyze* op. cit. pag. 224.

3) James op. cit. pag. 385.

nu și-l poate explica. Se înțelege că și adunările protestante pot determina curente emoționale; dar sunt mai conceptuale, mai abstracte, serviciile lor divine; mai bazate pe logică, ne atingând inima. Florii slujbei divine nu se simte nicăieri mai bine decât la confesiunile la care simbolul joacă rol de căpetenie, iar cultul este impunător și majestos. Trebuie să neglijezi legile psihice, ca să nu vezi această deosebire. În cultul adevărat este ca și la audierea unei simfonii, apare „*sentimentul forței crescute și al plenitudinii*“.¹⁾ Ca și muzica, cultul săvârșit de personalități religioase convinse, atinge însăși esența personalității „*însăși forța vitală, prinsă la izvorul său, degațată de orice aplicație concretă și prinsă în universitatea sa*“. Am arătat că nu e vorba de mecanizarea cultului, cum diu nenorocire se observă în bisericile cu cult fastuos. E vorba în primul rând de o personalitate preotească, de o atmosferă în care să vibreze numai religiozitate, cași valurile unei muzici; mai e nevoie și de *atitudine*, ca să determine mi mai ușor emoția. La protestanți se pare că chiar atitudinea joacă un rol secundar, rațiunea trecând în planul îftaiu. Florii zilelor de sărbătoare, de împăcare cu sine însuși, cu lumea, fericirea de a erfa, absorbirea cu ceva superior ție, toate acestea vor naște predispoziții în sufletul copilului în care și cultura intelectuală va găsi sprijin. Herbart s'a gândit la *uninodaliitate de împăcare între confesii*. „*Învățământul religios relativ la particularitățile fiecărei confesii trebuie să fie precedat de învățământul creștinesc în general și acesta a trebui la rândul său să sprijine pe istoria sfântă, care cuprinde și vechiul testament*“.²⁾ Toate confesiunile sunt bune dacă vor reuși să trezească sentimentul religios așa cum l-am văzut; numai că alături de religiozitate să nu trezească spiritul de rivalitate, de castă, care omnoară însăși esența sentimentului religios: iubirea și bunăfatea, punând în loc ura și invidia. Cultul ortodox și catolic se pare că ne poate oferi cel mai nimerit mediu de religiozitate.

3. *Armonizarea sentimentului religios cu restul sufletului.*

În materie de armonizarea suflutească socotim că Herbart e marele meșter și a arătat-o în prețioasa lui teorie a interesului multiplu. Nevoia de a avea un învățământ care să îndrepte interesul copilului în mod egal în toate direcțiile, nu a simțit-o Herbart decât pentru a ne feri de spirite unilaterale, stricte, cari după el, opicât de morale ar fi, nu sunt decât *caricaturi de caractere*. Caracterele adevărate presupun bogăție și cultură de suflet;

¹⁾ J. Cusabarien — La musique. — pag. 45 și 58.

²⁾ Pindoche — pag. 310.

iar acestea nu pot fi atinse decât prin dezvoltarea armonică a interesului multi-lateral. Între multele interese, cu *drept egal*, figurează și religia, interesul religios. Am spus cu *drept egal*, căci însuși Herbart ne atrage atenția că „ar trebui să ne arătăm foarte discreți în tot cece privește religia; se va menține cât va fi cu putință neatinț sentimentul religios, care din cei mai gingași ani, trebuie legat de simpla idee a *Providenței*! Dar orice religie are o tendință să impieteze asupra domeniului speculațiunii și să se așeze în dogmă orgolioasă. Această tendință nu poate să nu se producă într'un suflet în momentul când ne gândim la cultura multiplă. Herbart dă multă grijă pedagogului, care trebuie să *pună la punct sufletul copilului*. Religia nu trebuie să monopolizeze sufletul; și nici să împiedice forțele naturii de a se dezvolta. În cece privește armonizarea religiei cu celelalte studii să dăm cuvântul lui Pinloche: *) „Pedagogia nu consideră religia într'un mod *obiectiv*, ci *subiectiv*. Religia este o amică și o protectoare, dar ea trebuie predată copilului fără multe detalii, mai mult *în mod arătat* decât didactic și în așa fel ca să nu-i epuizăm receptivitatea“. Prin urmare acest învățământ trebuie mai ales să nu-l practicăm în timp nepotrivit. Nu trebuie să fie dogmatic până a trezi îndoiala, ci va fi bine a-l folosi în lupta contra egoismului; „Se observă dar la Herbart grija de a distinge între obiectiv și subiectiv, voină să înțeleagă prin aceasta pe de o parte că religia este sentiment, iar ca metodă că ea nu este un obiect ca celelalte. Lucrul se vede mai limpede când ne arată că pedagogul trebuie să se ferească de dogmatism la lecția de religie.

Am schițat acest paragraf numai cu intenția de a se vedea că nu ne-am gândit să facem din religie singurul mijloc de formare a personalității morale. Înțelegem ca sentimentul religios, cu nuanțele sale, cu puterea sa dinamică, cu direcția sa moralizatoare, să iradieze asupra tuturor proceselor sufletesti. Numai din fericita armonizare a tuturor tendințelor psihice, poate isvorî adevărata personalitate. „Identitatea trebuie căutată în adâncimea eului și nu în suprafața acestuia, etc“. *)

CAP. IV.

Personalitate și religie; 1. Personalismul energetic. 2. Complexitatea crescândă a vieții sociale și unitatea sufletească. 3. Sentimentul religios ca element de convergență în formarea unității psihice.

Personalismul energetic.

„Prin denumirea de *personalism*, sistemul d-lui Motru ne

*) Pinloche -- pag. 168.

*) C. R. Motru — Studii filozofice -- vol. VII -- pag. 227.

duce cu gândul la doctrina neo-criticistului francez Renouvier. *Personalismul* energetic al filozofului român are multe puncte de apropiere cu *personalismul* filozofului francez. Ambele teze pleacă dela necesitatea de a complecta pe Kant prin restabilirea personalității empirice, reale a conștiinței omenești; amândouă concep această restabilire prin transformarea termenilor dualismului Kantian, dintre conștiința eului și lumea exterioară, în termenii unei simple relațiuni sau corelațiuni a aceluiași lanț de fapte sau fenomene ale realității; etc. ¹⁾ „Cu acestea am ajuns să privim problema noastră dintr'o perspectivă mai înaltă de cât cea pur psihologică, și să eșezăm personalitatea în lumina unei legi mai universale. Cu toate că Renouvier privește lucrurile metafizicește, găsim totuși și la el afirmațiuni cari trădează, dacă nu constatări psihologice, cel puțin intuiții sufletești. „Umanitatea rezumând natura și viața, va dispune după bunul plac de forțe și de asemenea poate cu ajutorul transformismului, va deveni corpul universal în care orice existență se va organiza — și care va fi Dumnezeu!“ ²⁾ „In perspectiva noastră psihică de până acum ni se pare că am enunțat același lucru, când am insistat asupra producerii sentimentului religios, arătând că afară de Dumnezeu abstract al metafizicii, este un Dumnezeu psihic, produs al suferințelor omenești, și supus evoluției înlocuim ca și acest suflet. „Unitatea principiului personalității, în Dumnezeu și în om, consistă în esență în actul formal al conștiinței și în dezvoltarea unui ansamblu de raporturi obiective, prezentate subiectului conștient, al cărui ansamblu este un intelect“. ³⁾ Și Renouvier, bazat pe ajutorul evoluției psihice, în cadrul marelui evoluții cosmice, admite că omul este o ființă perfectibilă și că personalitatea își are scopul în sine. Personalitatea este dată virtual ficcătoria în germen, dar ea nu se realizează decât la puțini, căci“ imensa majoritate pierе fără să-și ajungă dezvoltarea sa, din care numai câțiva scapă de distrugere prin efectul unor cauze cari pot fi socotite ca accidentale“. ⁴⁾ Cu toate că Renouvier se servește de legile evoluției pentru a explica perfecțiunea, el nu se poate împăca cu mecanismul fatal al forțelor cosmice, și admite o origine și un scop: „Natura considerată ca un curs de fenomene, fără origine și fără scop, ne oferă o

¹⁾ Marin Ștefanescu — Filozofia Românească ed. Răsăritul — București 1922 pag. 233.

²⁾ Ch. Renouvier — Le personalism — Alcan pag. 60.

³⁾ Ch. Renouvier — Le personalism — Alcan pag. 54.

⁴⁾ Ch. Renouvier — Le personalism — Alcan pag. 118.

idee contrarie perfecțiunii. ¹⁾ Nu putem după Renouvier să concepem producerea personalității fără ideea de finalitate, fără conceptul de *mai bine*. Ideea de personalitate este rezultatul logic al ideii de finalitate și numai în finalitate putem găsi explicarea lui mai bine; numai în finalitate găsim *intenția*, cum ar spune Renouvier; și tocmai în intenție găsim direcția.

Cu toată perspectiva favorabilă pe care ne-o oferă Renouvier, bazat pe un șir strâns de deducții logice; cu toate că el se servește, mai mult spre a ilustra, decât spre a induce, de istoria omenirii, credem că prea mult am părăsi subiectul nostru dacă am insista mai mult. Am luat de la Renouvier numai drumul, care deși pornește din mecanismul rațiunii, coincide totuși cu mersul constatărilor psihologice. Indiferent de orice ipoteză metafizică, un lucru de căpetenie reese din lucrarea lui Renouvier: *că personalismul este rezultat al evoluției cosmice și că el ar fi ultima etapă a acestei evoluții.*

Adolphe Ferrière și Educația Constructivă. (Progresul Spiritual)

III.

Orî ce ființă vie se înfățișează ca o unitate dinamică pe care o caracterizează particularitatea de a reacționa față cu mediul ambiant, în sensul conservării și creșterii puterii ei. Ferrière, însușindu-și această definiție, compară acțiunea lumii externe asupra unei ființe vii, cu aceea a unei pietre svârlite într'un lac. Se formează valuri concentrice care se depărtează treptat de punctul de origine. Reacțiunea ființei vii înfățișează, și ea, trei asemenea zone concentrice anume: zona afectivă (a plăcerii și a durerii), zona intelectuală, (apercepțiunea și noțiunea legăturilor dela cauză la efect), și zona volitivă (acțiunea propriu zisă asupra lumii externe). E de mare importanță pentru educator să cunoască aceste moduri de acțiune ale ființei pe care voeste s'o transforme. Studiul lor face obiectul celui de a doilea capitol al cărții și se cuprinde sub titlul: „Reacțiunea vie.”

Manifestare primordială, semn relativ al creșterii sau al scăderii puterii de viață, afectivitatea nu poate fi nici comandată, nici impusă, ci mlădierea ei poate fi obținută numai pe cale indirectă.

¹⁾ Renouvier — pag. 20.

Departe de a fi întotdeauna determinat de imaginiile prezente în conștiință, jocul stărilor afective e, după cum se știe azi, unul dintre elementele determinante ale cursului gândirii noastre. „Proectarea gândurilor pe baza unei emoțiuni — veselă sau tristă — se remarcă foarte bine în visuri. Ea se manifestă și în stare de veghe. Vedeti cum se comportă un individ iritabil: fără să existe în jurul lui nici un motiv real de iritație, el și-l căută și și-l găsește. Un suflet maniacolic întâlnește mii de motive de melancolie, și mai apropiate și mai departate. Dămpnativă, optimistul își crează el însuși șansele de succes, fără să-și dea singur seama.”

Stările afective sunt stări de „tensiune”, sunt însuși „elanul vital” sau voința de viață. Ele domină viața noastră psihică și, din bogăția lor se nutrește sensibilitatea, gândirea și acțiunea.

„Procesul de pură ideeațiune, procesul pur intelectual nu poate conduce la acțiune”, zice Ferrière și aduce în sprijin vorbele lui Fouillée: „Energia lor (a ideilor) le vine oarecum dela rădăcini . . . și-o absorb din izvorul viu al sentimentelor, al pasiunilor . . .”

Rolul preponderent al inteligenței este acela de a orienta acțiunea. De acest adevăr educatorul trebuie să țină socoteală. Dar a recunoaște această primordialitate nu înseamnă a recunoaște și o exclusivitate odată cu ea. Pragmatistii americani atribue științei rolul exclusiv de a ajuta la conservarea vieții. E oină de un adânc adevăr excelența replică a lui Ferrière: Da, zice el, știința cea mai desinteresată are drept mobil conservarea vieții dar în conceptul de viață trebuie atunci să cuprindem mai mult de cât obișnuesc biologiștii, trebuie să cuprindem și viața spirituală” și să numim „acțiune” ori ce demers al gândirii pentru a conserva și sporii puterea spiritului”. Această concepție lărgeste dintr-o dată orizonturile educatorului, printr-o glorioasă depășire a utilitarismului care domină încă în epoca noastră.

Într-adevăr, a-ți propune cu scop al educației viața spiritului considerată ca maximal bun al lumii acesteia, și a nu opune utilitarismului pragmatist nici o obiecțiune, înseamnă a fi silit la una din următoarele două atitudini: ori adopți primordiala importanță a cultivării intelectului, pentru educație, și atunci n'ai cum s'o justifice suficient dacă nu vezi în ea de cât o armă pur animală, — ori nu ești dispus să-i acorzi un loc prea de frunte, și atunci te vei afla în paradoxala situație de a căuta să realizezi o viață spirituală la care nu vor participa operațiile inteligenței, o viață spirituală fără „știință”, fără „filozofie” și fără „gândire”. Tocmai pentru a evita atare umări absurde și întemeiat pe exis-

tența speculațiilor științifice absolut defașate de ori ce aplicare posibilă, am propus încă din 1912 o modificare în acelaș sens a formulei pragmatiste.

E drept, există o concepție spiritualistă modernă care e tot odată anti-intelectualistă. E cea emisă și susținută de H. Bergson. Anti-intelectualismul acestuia refuză gândirii reflectate putința de a pătrunde până în adâncimile ultime ale realității. Există însă pentru spiritul omenesc o resursă supremă care îl poate deschide un luminis pentru atingerea acestui țel: e Intuiția. E vorba aci însă, nu de intuiția exterioară dobândită prin simțuri ci de o concentrare, de o reculegere, de o întoarcere asupra tu-însuși, asupra VIEȚII pe care ți-o simți desfășurându-se ca un tot fluid și continuu în adâncul ființei tale. Constatările obținute pe această cale a „intuiției” nu sunt ușor de exprimat prin mijloacele curente ale vorbirii noastre comune, deoarece vorbirea e un produs și nu mijloc al gândirii reflectate care strănuiește tealitatea în „bucăți” distincte și deci discontinue. Intuiția se adâncește către regiunile cele mai obscure ale procesului vital pentru a surprinde aci, în lucru, însăși forțele misterioase ale instinctului. Intuiția e însă, desigur, un procedeu al Conștiinței — deci un act spiritual. Inteligența și instinctul sunt două modalități divergente ale vieții, iar Viețea e o sforțare de pătrundere a spiritului în materie.

Această rapidă schițare a punctului de vedere bergsonian nu e fără importanță când vom să înțelegem gândirea lui Ad. Ferrière căci ea poartă urmele neșterse ale unei paternice influențe bergsoniene.

Din ceea ce am spus mai sus, se poate înțelege de ce pragmatismul lui Bergson se împacă foarte bine cu atitudinea spiritualistă, iar Ferrière, prin formula pe care o citam mai sus, precizează, desăvârșește această apropiere. Fără ea, anti-intelectualismul lui Bergson ar fi putut să pară unora o justificare a obscurantismului. Fără ea, acei ce ar dori să dea acțiunii educative o orientare spiritualistă, și să evite cultivarea a tot ce e inferior și animal (lăsând acestea cât mai mult pe seama instinctului) ar fi putut găsi că știința nu poate avea un rol prea important în formarea unui spirit superior. Dar nu există spirit cu adevărat superior acolo unde nu există putința și dorința unui avânt speculativ care să urmărească „adevărul” pentru simplul interes de a-l cunoaște și fără nici un scop lucrativ.

Chiar recunoscând în reacțiunea volitivă ființul prin care se desăvârșește atitudinea ființei vii față cu mediul, autorul „Prog-

rezultul spiritual" nu cedează, propriu zis nimic, atitudinii utilitariste, pentru că „Elanul vital" în serviciul cărui stă voința" și „acțiunea" e, în noi, elan vital spiritual.

Analizând această zonă a reacțiunii, găsim că ea consistă din două moduri de manifestare: *Habitudinea (deprinderea)* și *Voința*. „Habitudinea care leagă între ele reacțiunile utile — și Voința care se liberează de contingente și poate grație acestei liberări, să întindă cuceriri tot mai înalte." Dar, pentru a se înțelege mai bine care e cadrul în care autorul vede manifestându-se voința și habitudinea, e bine să subliniem observația sa că: „pe toate treptele de pe scara ființelor viețuitoare și până în zonele cele mai ridicate ale vieții spirituale, deprinderea e temelie, e piedestalul voinței."

Între problemele care se pun (atunci când examinăm zona volitivă a reacțiunii) cea mai plină de interes pentru noi cei de azi, e următoarea: Care reacțiunile psihologice sunt unul și același lucru cu „munca"? Și: prin ce se distinge „munca" de ceea ce nu e muncă? Munca e desigur reacțiune, ne răspunde Ad. F. Și una și alta au un mobil afectiv care determină „efortul". În amândouă trebuie să intervină, într-o cât de redusă măsură procesele intelectuale. Insuși repusul indică starea de loc, poate constitui în unele cazuri o „muncă", anume în măsura în care „repară efectele unei activități trecute și face posibilă o activitate nouă". Altfel, avem aface cu jocul sau cu activitatea constructivă, care nu trebuie confundate cu munca. Munca presupune următoarele noțiuni: 1. scop, 2. mijloace, 3. plăcere, 4. victorie, 5. utilitate exterioară. Jocul presupune numai pe primele patru, iar „activitatea constructivă" comportă numai primele trei noțiuni. Între activitățile constructive se numără, de exemplu: exercițiile de gimnastică cu scop igienic, canotagiul (vâslitul), etc. Cât despre activitatea care n'ar cuprinde nici cel de al treilea element: plăcerea, autorul își rezervă discuzia pentru un capitol următor. Aci, remarcă numai că plăcerea de care e vorba aci e udes numai la tendința de conservare, sau la simpla evitare a suferinții. E trist dar e adevărat că de multeori, în viață în loc să avem bucuria de a „face" cât mai bine, trebuie să ne mulțumim cu cel mai puțin rău posibil. Atât e de slabă rațiunea noastră (finchee Ferrière aceste observații), încât în fața prodigioasei complexități a vieții, ar trebui să disperăm, dacă n'am avea încredere într-o Rațiune universală și vie, de care rațiunea noastră se apropie treptat (v pag. 72-98.)

IV.

Capitolul care exprimă în chipul cel mai pregnant întreaga atitudine psico-biologică a lui Ferrière, este cel de al treilea intitulat: „Abisul subconștientului”

Problema realităților sufletești care se ascund în dosul Conștiinței, în „subsolul spiritului”, cum zice Bergson, a căpătat în ultimul timp o importanță covârșitoare. Termenul: „inconștient”, din pricina frecvenței întrebuirii prezintă o oarecare echivocitate. Sensul lui trebuie precizat. Se va numi: inconștient, ceea ce nu poate deveni niciodată conștient; astfel: funcțiunile fiziologice ca digestia, secreșiunile interne etc. Vom rezerva denumirea de: subconștient, fenomenelor care nu sunt conștiente dar care au fost sau vor putea deveni conștiente. Subconștientul e un abis; îl putem compara cu un ocean care șine în profunzimile sale, departe de lumina soarelui, o bogăție neînchipuită (v. pag. 99, 103). Găsim într'insul nenumărate lucruri bune și nenumărate rele, perle și vechituri, izvorul întregii sănătăți și germenii tuturor boalelor sufletești (pag. 103). Prin explorarea acestui abis, Freud urmărește tratarea tulburărilor nervoase. Descoperirile lui, ale lui Adler (despre care am mai vorbit) și ale colaboratorilor lor, au deschis orizonturi nouă și probleme nouă în știința educației. Mai cu seamă educația instințelor despre care se vorbește într'un întreg capitol următor (VI.) își culege azi cete mai prețioase orientări din explorările subconștientului.

Subconștientul nu e un tot omogen nici în cuprinsul său, nici în vechimea sa. El e alcătuit din straturi de diverse vechimi, usemenea straturilor geologice. Ad. Ferrière reprezintă această sedimentare a subconștientului într'un desen schematic care amintește pe acel al cercurilor concentrice ce se văd pe fața retezată a unui trunchiu de copac. „Orice organism viu”, (zice el) „e format dintr'o ierarhie de energii . . .” energiile fizico-chimice și biologice ale organismului, alcătuiind corpul, apoi, mergând treptat către periferie: instințele speciei, întipăririi ereditare vechi, întipăririi ereditare recente, deprinderi dobândite în cursul vieții și înșfârșit, ajungem afară, la lumină, în viața conștientă care n'are de cât un contact superficial cu toată bogăția ce zace ascunsă înăuntrul acestor pături sedimentare și concentrice. În inima trunchiului, reprezentat în schemă, în măduva arborelui vieții, dedesubtul chiar al energiilor fizico-chimice și biologice, se află izvorul însuși al tuturor manifestărilor vieții, din care sunt înholdite și ordonate toate energiile pe care „Viața” le implică. E însăși viața, e: Elanul vital.

Între structurile acestea nu există însă delimitări precise, trecerea de la unul la altul se face pe nesimțite. Fenomene deplină conștiință devin deprinderi, se automatizează și în aceeași măsură conștiința se debarasează de ele spre a alerga după alte achiziții nouă. Deprinderile, cu cât sunt mai vechi, cu atât sunt și mai neștrămutate; cele contractate din copilărie sunt aproape tot atât de rezistente ca și instinctele. Dar și între procesele deplin conștiente, ale inteligenței, sunt unele care au fost repetate de mai multe ori și ca atare reprezintă un oarecare grad de deprindere. Instinctele par a fi cristalizări ereditare ale unor deprinderi repetate la o serie de generații succesive. Ele sunt „automatisme aproape de neschimbat, care adaptează ființa vie la condițiile cele mai statornice ale mediului”, pe când „inteligenta, dimpotrivă, e o sforțare de a produce combinații nouă din reflexele posibile, în vederea adaptării la schimbările veciniei nouă și neprevăzute ale mediului. Se pare, deci, că tot ce e „non” trebuie să treacă prin conștiință și că, după cum cred biologiștii neo-lamarckieni, tot ce e azi instinctiv a trebuit să fie odată act conștient. La rândul lor adaptările nouă trebuie să se sprijine pe cele vechi și să le utilizeze, așa cum în industria omenească, fiecare invenție nouă utilizează pe unele din cele vechi pentru a putea fi realizată și exploatată. Tot astfel celulele vii și verzi ale unui arbore se sprijină pe cele vechi, moarte și uscate.

Între aplicările practice ale acestui capitol, se insistă asupra importanței pe care o are **vechimea** obiceiurilor în asigurarea **stabilității** lor. Se știe ce gust deosebit manifestă copiii cei mici de tot pentru rituri, pentru succesiunea stereotipată a practicilor și a gesturilor cu prilejul mâncării și în îngrijirea propriului corp. (în grija toaletei). Se poate afirma cu siguranță că cu cât aiuttl însuși va observa mai bine aceste rituri, cu atât mai puțin ne-regularități, excepțiuni, și întreruperi se vor produce și cu atât îi va fi mai bine copilului, atât fiziceste cât moralmente.

O continuare a studiului faptelor subconstiente se găsește în capitolele următoare: Analiza sufletului, Voința profundă, Cultura instinctelor.

Capitolul despre „Analiza sufletului” e, de fapt, un scurt rezumat asupra problemelor și rezultatelor „Psicanalizei” moderne, fără multe contribuții personale ale autorului.

Capitolul despre „Voința profundă” tratează de aproape despre sugestie și autosugestie, scoțând concluzii despre primejdii și binefacerile posibile ale acțiunii lor asupra copilului. Alături

cu ticurile și relele sugerate se citează aici, între urmările rele, cazuri când frica de boale poate deslănța simptomele ei. Grupul social, în care trăiește copilul, exercită o puternică acțiune sugestivă, grație, în special, imitației care o accentuează. Relele sugerate de mediul social sunt cu atât mai grave. Cu atât mai favorabile sunt însă sugestiile bune când originea lor e în mediul social.

Despre capitolul închinat „culturii instinctelor” ne vom ocupa însă mai în detaliu.

Prof. Dr. EUGENIU SPERANȚIA
dela Acad. Jurid. și Teol. Oradea.

Nu ne cunoaștem țara.

E o slăbiciune a noastră pe care trebuie să o învingem. Mare și frumoasă este scumpa noastră țară! E înzestrată de Dumnezeu cu toate frumusețile naturii. Avem munți frumoși, dealuri minunate și o câmpie îmbelșugată. Scriitoarea Bucura Dumbravă, turistă de primul rang, singură a cântat Duhul și frumusețea munților noștri. Din păcate prea puțini găsesc îndemnul de a le gusta farmecul înviorător. România, un colț aproape unic din Europa, este îmbinarea armonioasă a plasticei pământului într'un tot, încheșat anume ca de o mână de maestru Apusuri de soare ca în Bărăgan ori Dobrogea, cu decorul cortinelor aurite, schimbate dela clipă la clipă, nu se găsesc în altă parte a pământului și îți provoacă impresii neșterse. Dar frumoasa curmătură în lanțul munților, drumul dela Turnul Teverin la Baziaș, prin cazane, câți l-au văzut! Apoi bogățiile ce zac în pământ și pe întinsul lui. Dar monumentele țării noastre, care ne dovedesc continuitatea și civilizația neamului nostru pe acest pământ!

Pe teritoriul țării noastre, iubitorul de arte și de istorie, poate vizita o serie de monumente din cele mai interesante. — Monumentul lui Traian dela Adam-Clis, ruinele romane din Dobrogea, Catedrala dela Curtea de Argeș, Mănăstirea Putna, Cozia, Trei-Ierarchi și multe altele nu ne poate învăța pe noi cea mai clară și precisă istorie a neamului nostru? Iată atâtea comori ale țării noastre pe cari nu le putem cunoaște așa de bine din scrieri decât văzându-le. Dar nici nu le poți arăta (descrie) altora cu căldură și entuziasm, decât dacă le-ai văzut și simțit frumusețile. Noi învățătorii avem această grea și frumoasă misiune. Din această cauză noi suntem priinii cari trebuie să le cunoaștem. Și trebuie, e o datorie a statului de a da posibilitate, și a noastră de a ne plăcea să le

vizităm. Dacă statul din cauza multimilelor probleme mari de rezolvat nu a putut să ia o măsură în această privință până acum, începutul trebuie să l facem noi. Să fim fericiți că și în proiectul de statute ale asociației din județul Bihor, la repartizarea venitului anual, s'a trecut 15% pentru fondul de excursiuni.

Iubiți colegi, trebuie să ieșim odată și cât mai curând din amorțirea care ne ține, între altele și greutatea vieții și să ne cunoaștem țara! Cu atât mai mult că au trecut 10 ani de așteptare. — Cred că și aceasta e una din cauzele regionalismului care tinde să ia proporții în detrimentul unificării sufletești a neamului. Nu ne cunoaștem încă bine, unii pe alții, toți din diferitele părți ale țării. Plecând dela cunoașterea împrejurimilor noastre, cari se poate face și cu elevii școlii, să ajungem până în cele mai depărtate colțuri ale țării. În vederea acestui scop am căutat de câțiva ani să aranjăm în vacanțele mari, excursii în diferite părți ale frumoasei noastre țări, fără a ajunge la rezultat. Intenționăm, ca numai după cunoașterea țării noastre, să trecem și în alte țări. Rugăm din nou pe Dnii colegi, cari doresc să ia parte la prima excursiune ce am proiectat a o face în vara anului 1929, să-și trimită adeziunea, în scris la Revizoratul școlar Oradea. În adeziune, să se specifice și consimțământul de a i se retrage lunar din leafă 200 (două sute) Lei. Acești bani, strânși până la sfârșitul anului, la care se va mai adăuga diferența până la 3000 (treimii Lei) vor fi suficienți pentru facerea excursiunii proiectate. Adeziunile rugăm să se trimită de urgență. Suma strânsă se va inapoia învățătorilor cari nu pot lua parte la excursiune, numai din caz de forță majoră, altfel se va adăuga fondului excursiunii celorlalți. Hotărâți-vă și nu ezitați.

A. SORESCU

Din cetatea culturii *)

În anul acesta, când s'au împlinit douăzeci de ani dela înființarea Universității populare N. Iorga, cursurile cari s'au ținut acolo au avut o deosebită importanță. Numeroși intelectuali din toate unghiurile țării noastre, dornici de cultură românească, au alergat la această universitate, pentru a ascultă cursurile ce s'au ținut de către cei mai distinși profesori ai noștri.

Ciclul conferințelor cari s'au ținut acolo, din toate domeniile, au avut drept scop: familiarizarea cu tot felul de cunoștințe și

*) Universitatea populară din Vălenii de Munte, creație a dlui profesor universitar Nicolae Iorga.

înlăturarea tuturor legăturilor sufletești între toți Români de pretutindeni.

Deci cred că e potrivit, să expun în mod sumar în rândurile de mai jos câteva idei și îndrumări esențiale expuse de dl. *Vladimir Ghidionescu, profesor de pedagogie la Universitatea din Cluj, în conferința intitulată:*

„Reforma sufletului școlii”

S'a constatat că *analfabetismul* se datorește în mare parte *superficialității școlii*. Școala are și ea un suflet, și acest suflet trebuie să fie atins. Și pedagogia modernă caută să pătrundă aceste taine ale sufletului școlii. Pentru a rezolvi *problema analfabetismului*, România a făcut *legea obligativității învățământului primar*. Dar în lupta contra acestui întineric vedem legi și regulamente nerealizabile.

Deci trebuie să pătrundem în sufletul școlii!

Comparând școala cu un măr, al cărui suflet ar fi sămânța dinăuntru, putem spune că n'am ajuns încă nici la miez. De ce? Pentru că țărănul nostru nu cunoaște sufletul și importanța școlii. Nu le cunoaște, pentru că nu este în legătură directă cu ea și cu interesele sale. Legătura între țărănime și școală, ține până acolo, până unde ține și firul *interesului vital*. Iar unde s'a rupt acest fir acolo sunt distruse toate. Ne rămâne prin urmare, să punem pe țărăn în *legătură directă*, cu școala și cu interesele sale; muncă pe care trebuie să o facem întrebuițând toate mijloacele.

Până acum a mers școala după copii. De aci înainte, copiii trebuie să vină după școală!

În alte țări s'au făcut până acum încercări de a captă interesele școlii și ale copiilor, luându-se ca punct de plecare *instinctul copiilor*; căci s'a observat la ei o veșnică dorință de sociabilitate. Așa s'au creat *cooperafuni* sau cluburi ale copiilor în *înțeles practic*. Și plecând dela lucruri practice, s'a ajuns la *interesul vital*.

Cooperafia și autonomia copiilor aduce cu sine reforma sufletului școlii. Învățătorul să se bazeze pe acestea lăsând elevii să dăbue în organizări între ei. Învățătorul devine discret; el sugerează și conduce și nu se amestecă prea des, căci după cum spune Foerster: *acelu care intră în toate amănuntele de conducere a școlii, acela pierde din autoritate.*

Unde este așa, acolo e vorba de o schimbare totală a școlii, acolo se face *reforma interiorului* (a nucleului) nu *reforma superficială* (a scoarței).

Iar pentru formarea caracterului moral, trebuie să cunoaștem caracterele elevilor *in bine și in rău*. Această cunoaștere a caracterului elevilor, ușurează și din munca învățătorului. Deci în școală trebuie să stăpânească *autonomia*, din care ia naștere stăpânirea de sine, *deci formarea caracterului moral, prin educația voinții*.

În formarea caracterului moral, să se înlăture slăbiciunile de a pări, înșelă etc., obiceiuri pornite, nu din moral, ci din alte cauze.

Educația copiilor noștri pe responsabilitatea faptelor, este drumul care duce spre formarea caracterului moral.

Bunul mers al școlii, cere și diviziunea muncii la copii căci prin diviziunea muncii se formează munca societății. *Materialismul didactic* nenorocit care predomină și în zilele noastre să dispară din școală*).

Deci să nu uităm că nouă ne trebuie: *școală cetățenească, ucenicie, în care să cultivăm voluntarul, afectivul și inteligența;*

G.H. MOȚU.

Șezătorile sătești.

Unul dintre celea mai bune mijloace pentru propagarea culturii, în spirit național, în masele poporului dela țară ar fi reluarea tradiției șezătorilor sătești.

E bine să știm că în viața timpurilor grele, de demult, sufletul poporului nostru necăjit de soartă, când nu se bucură de mila nimănui, a găsit totuși un loc de refugiu într'o lume mai frumoasă și mai bună, pentru a se mângâia de nedreptățile realității zilnice. Acest loc de refugiu și de mângâiere sufletească a fost focul din vatră, și frumoasele povești rostite de cel mai meșter de cel mai viteaz, de cel mai bătrân, în preajma focului, în ceasuri de răgaz. Poveștile arătau primejdia comună și ascultătorii se strângeau unul într'altul, se înfrățeau ca în fața aceluiaș dușman se înflorau și se bucurau la unison de isprăvile auzite din gura povestitorului. Bucuriile și necazurile trăite împreună, au fost totdeauna elemente de încheiere a popoarelor.

Șezătorile sătești cu poveștile lor, au întărit în vremuri grele și au consolidat sufletuște pe strămoșii noștri. În aceste șezători au înflorit la para focului auritele basme ale copilăriei noastre. În ele

---

*) Lucrul acesta și dl. N. Jorga îl afirmă în cartea intitulată: *Reforma culturală a țării noastre*

s'a tras din vitejia vremurilor bătrâne, firul viu al cronicelor românești.

Poveștile, în preajma vetrei, au fost primele lecții fără carte ale poporului nostru. Mihu Copitul, biruitorul Ungurilor, Cruie Grozăvanul, cel care a băgat spaima în Tătari, Baba Novac, căpitan de-al lui Mihaiu ce sare pe șapte cai, Codreanu, binefăcătorul săracilor pe vremea fanarioșilor, legenda „rochița rândunicii” a florichii „nu mă uita”, povestea muntelui Retezatul, care avea oarecând vârf, dar „urieșii” aruncând cu toporul după diavol a nemerit muntele acesta, retezându-i vârful, — sunt toate înconjurate de gingașe plâsmuiri poetice.

Legendele acestea, despre isprăvi și locuri, despre oameni și natura unui anumit pământ, au creat conștiința națională a poporului nostru. Ele sunt ecoul moștenirii de bucurii și suferinți. Acestea s'au născut în șezători, în preajma focului din vatră, și apoi s'au împrăștiat ca semințele în vânt, cimentându-se în sufletul poporului nostru, care — cu noianul necazurilor prin care a trecut, — a rămas acelaș, cu aceiaș inimă largă, acelaș suflet bun și prietenos, acelaș spirit vesel și plin de humor. Legendele și basmele, auzite scara în șezători au spiritualizat acest pământ și a ținut neamul nostru legat de el, prin vraja lor. Pomenite din gură în gură, ele au lipit sufletul românului de acest pământ, adâncindu-l în el și în trecutul lui, făcându-l una cu el.

Bunicii și bunicele, la șezători, în vremuri grele, au făcut toată cultura intelectuală a satului, fără cărți, din nesfârșitul lor sac de povești și glume.

Pe această dispoziție, moștenită din străbuni, de a să împărtăși unii dela alții, de a se strânge lumea la șezători, intrând într'o comunitate de simțiri, să asculte lucruri frumoase, trebuie să se infemeieze străduințele noastre spre o repede îndreptare a țaranului spre carte. Noi învățătorii cari suntem chemați în primul rând s'o facem aceasta, avem datoria să le dezvoltăm, să le sporim și în nevoia de cultură a satelor noastre, să le dăm o direcție nouă.

Școala noastră din trecut, n'a făcut nimic pentru această „foame a sufletului” ce se simte la șezători. În loc să adopteze spiritul de cultură a acestei școli seculare, ea l-a ucis cu uscăturile noastre de prin cărțile didactice, nefirești prin limbă și fără suflet popular și s'a mărginit la seaca, moarta bucherisire a gramaticii, și „științelor memorizate, îndopând creierul copiilor noștri cu tot felul de cunoștințe străine de viața lui, în tot timpul școlii noastre de „mecanică imitație” sufletul tradițional a curs în ascuns, ca un

părau sub un vesmânt de frunze moarte. Majoritatea băieților dela școală, cu certificat cu laudă, cum s'au văzut scăpați de școală, au uitat cu totul de ea, fiindcă tot ce au învățat a fost lucru mort, nimic trăit și au luat altă învățătură vie intrând în literatura graiului de acasă, în datinele ei, cu totul neglijate în școala oficială. Pentru a ne convinge de aceasta, e destul să invocăm propria noastră copilărie. Minunatele noastre legende locale istorice, geografice, din viața florilor, a păsărilor, prin tot ce iubim acest pământ le știm de acasă și rar dela școală.

Când copiii, flăcăii și fetele vor auzi la șezători lucruri pe placul lor, — exemplu Suedia — când vor pleca dela noi cu câte o cânticică cu adevărat bună, vor simți nevoia ca seara la șezători, în orele de răgaz să spue ori să citească și altora din cuprinsul lor. Numai atunci va fi școala cu adevărat vie și darul de cultură va intra în sufletul sâțeanului ca nevoia unei rugăciuni.

Așa dar, în nevoia de cultură a satelor noastre, prin reluarea firului tradițiilor șezătorilor sătești, am putea face foarte mult învățătorul hotărât să muncească conștiincios în această direcție, trebuie să știe mai întâi ce are de făcut și cum trebuie să procedeze dacă nu vrea ca munca să-i fie zădărnicită de împrejurările ce se opun. Dacă el a știut să-și câștige mai întâi un loc în inima sâtenilor, prin atitudinea lui prietenoasă și binevoitoare, îi va putea convinge ușor despre folosul șezătorilor și binele care voește a-l face pentru ei. Astfel el ar putea face ca acele lungi seri de iarnă cari se pierd cu lenevia și cu somnul, să le câștige spre distracție și totfelul de lucruri frumoase și folositoare în viața satelor, ca împletiturile de tot felul, etc. dezvoltându-i gustul spre diferite înțelețniciri practice, făcându-l să nu se mărginească numai la pluggărit.

În morala satelor noastre, unde spiritul de ordine, de dreptate, respectul față de avuții alții a început să slăbească, trebuie să ne străduim să alungăm tot ce-i rău. Prin șezători vom putea să dăm o îndrumare pur educativă, în lumea satelor unde nu trebuie să pătrundă ușorința și stricăciunea, disprețul de economie și de muncă, acea contradicție de principii morale din lumea orașelor. Prin șezători am putea să dăm o instrucție cât de sumară femeii noastre dela țară, talpa casei, urzitoarea viitorului oricărei națiuni.

O șezătoare cu astfel de scop implică o pregătire solidă și mult tact. Purtarea la prietenoasă și păstrarea prestigiului și demnității tale de învățător ar suplini și aceasta. Atunci îi vei putea

convinge ușor de rostul șezătorilor sătești. Numai atunci chemarea la șezători de către Domnișoara sau Domnul va fi un adevărat eveniment. La șezători ei vor lucra și vor povesti din câte au văzut și auzit „căci multe vede și aude omul cât trăiește“. În șezători se va putea spune ascultătorilor despre igienă, despre îmbrăcăminte, portul românesc, credința în Dumnezeu, foloasele învățaturii, etc. Însă cele ce sunt spuse, să fie pe înțelesul tuturor. Un sfat, o vorbă bună spusă în limbă vie și răspicată, cu o comunicativă căldură de suflet, descurcă tot ce este încurcat în minte și mișcă înaintea sufletele ce se opriseră oboseite în umbră și neștiință.

Spiritul țaranului nostru dornic de lucruri frumoase și noi, ne va permite cu dragoste să-i citim bucăți frumoase de lectură din cele multe ale scriitorilor români, ca fermecătorul Creangă, bunul și îndrăgitul de lumea satelor noastre, Vlahuță, hătrâ-nul Ispirescu etc. cari au scris lucruri frumoase și folositoare, pe înțelesul tuturor. Toți vor asculta cu drag și'n mintea și sufletul lor primitiv e cu neputință să nu rămână o scântecă din lumina adevărilor și vorbelor bune pe cari le-au auzit. Gândul bun închis în filele unei cărți, e cu neputință să nu deștepte în mintea și inima ascultătorilor o revelație, o credință în bine.

Ascultând poeziile, glumiile, cântecelo de la șezători, avem prilejul fericit ca să culegem fragmente din literatura poporană necrisă încă, și care vor mai trăi încă prin meleaguri necunoscute, ca diamantul în fundul pământului, sau ca aurul în țărâna drumurilor. Prin șezători vom avea prilejul de-a cunoaște mai bine sufletul țaranului și nevoile lui, neștiute de nimenea, făcând astfel un pas însemnat spre rezolvarea unei probleme ce neliniștește de mult învățătorimea noastră.

Fiecare învățător credincios apostoliei sale, de propovăduitor al luminii, nu se va sustrage de la datoria de ucenic al neamului, ci va căuta să devină folositor mulțimii. El va satisface pe deplin îndatoririi sale, de îndrumător al poporului, punându-se în legătură directă cu el prin șezători, prin întrecă activitatea sa extrașcolară. Cuvântul tău nu trebuie să răsune numai între cei patru pereți ai școlii. Atunci ai făcut foarte puțin. Țara îți cere mai mult. Acela care va persista mereu în a-și face numai datoria pur oficială, și alceva nimic mai mult, acela nu simte vocațiunea de învățător. Într-o carieră, însă, în care se cere mai mult decât îndeplinirea datoriei funcționărești, se cere devotament, sacrificiu, pasiune. Acela ce simte dragoste și vocațiune de învățător, se dedică cu tot avântul ei, chiar când știe și simte că în drum îi stau piedecile cele mai mari.

În cercul activității tale de dascăl român, trebuie să steie la bază împlinirea datoriei. Cu acest gând să ne străduim să ridicăm poporul acesta sărac și neștiutor, pe care se reazămă soarta țării și pe care nici o clipă nu-l mai putem lăsa să zacă sub blestemul analfabetismului, și neputincios și dezarmat în mijlocul atâtor dușmani.

DRUȚA FLOREA

*învățător.
Săldăbașiu de Bărcău.*

PARTEA OFICIALĂ

No. 6898—1928.

Avem onoare a Vă face cunoscut, că D-na Tecla Ciura din Oradea a tipărit o lucrare intitulată „Gospodăria Țărănească”.

Cum lucrarea interesează deaproape gospodăria săteanului o recomandăm pentru bibliotecile satești.

Oradea, la 2 Noemvrie 1928.

No. 7704—1928

Avem onoare a vă face cunoscut, că Ministerul cu ord. Nr. 143344—928, în baza avizului Consiliului Inspectorilor Generali Nr. 5511—928, nu mai acordă numirea cu titlul provizoriu normaliştilor cari s'au prezentat sau au cerut mai târziu numirea decât prevede legea.

Pot fi însă numiți ca suplinitori pe anul școlar curent, iar la Iulie anul viitor să se prezinte pentru a fi numiți titulari.

Oradea, la 23 Noemvrie 1928.

No. 7754—1928.

Pentru clarificarea situației învățătorilor numiți în mod provizoriu în învățământ, On. Ministerul Instrucțiunii cu ordinul Nr. 134878—928 a luat următoarele măsuri:

1. Toți învățătorii numiți în mod provizoriu sunt socotiți ca suplinitori, iar locurile lor se vor publica vacante în vederea transferărilor.

2. Plata învățătorilor în mod provizoriu este egală cu cea a învățătorilor cu titlul provizoriu.

3. Timpul de funcționare ca învățătoare sau învățător în mod provizoriu nu se socotește ca bun pentru a fi chemat la examen de definitivat.

4. Astfel de învățători nu pot obține concediu pentru a-și face stagiul militar, chiar dacă sunt numiți în teritoriile alipite.

5. Numirea ca titlu provizoriu o vor obține învățătoarele după 21 ani, iar învățătorii o vor obține după satisfacerea legii recrutării, respective dacă vor face dovadă, că au fost scutiți definitiv de serviciul militar.

Oradea, la 26. Noembrie 1928.

No. 7583—1928.

Avertisment public. On. Inspectorat școlar cu ordinul No. 14164.928 a aplicat învățătorului Ioan Costa din Tăut pedeapsa avertisment public pentru grave neglijențe în conducerea registrelor.

Orada, la 24 Noembrie 1928.

No. 7583—1928.

Înainte cu 27 ani, deci cu 6 ani înainte de înființarea Academiei Române, o seamă de însuflețiți intelectuali români din Ardeal au pus bază unei asociații culturale românești numită:

„Asociația pentru cultura și literatura poporului român“, pe scurt „Astra.“ Această asociație în timpurile cele mai vitrege a contribuit foarte mult la propagarea culturii în masele poporului român. Ea a fost, cu drept cuvânt, un astru, care a luminat și încălzit sufletul neamului românesc din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș. Ea a fost chlagul, care a produs solidaritatea Românilor din aceste părți, înlesnind progresul nostru în toate direcțiunile și pregătind sufletele pentru ziua cea mare, care era să vie și a veni.

Înfăptuirile de ordin cultural ale „Astrei“ sunt binecunoscute.

Regretabil însă, că această utilă asociație astăzi nu-și mai poate urma acțiunea atât de frumoasă și însuflețitoare, pentru că îi lipsesc mijloacele, materiale.

Cele mai multe despărțăminte stau — în nelucrare, deși ar avea o misiune foarte importantă de realizat mai ales în regiunile de frontieră, unde elementele subversive și dușmane așezămintelor românești își întind tot mai mult polipii veninoși, slăbind credința națională în poporul dela sate.

Un sentiment de recunoștință față de vechiul așezământ românesc de o parte, de altă parte sentimentul de datorie față de noi înșine și față de ceiace avem mai scump, față de România întregită, ne impune un larg sprijin ce trebuie să-l dăm acestei instituții.

Apelăm deci la aceste sentimente ale dăscălimii române din județ și invităm, ca din toate puterile și cu toate mijloacele să sprijinească moral și material propășirea Asociației pentru cultura poporului român.

În special:

1. În consiliile comunale vor insista ca fiecare comună să se înscrie ca membru fondator, suscepdându-se în bugetul pe anul viitor suma de 1000 (unamie) lei taxa de membru fondator și alte sume de ajutorare a propagandei, aceasta din urmă mai ales în comunele mai bine situate.

2. Însăși învățătorii vor servi ca exemplu înscriindu-se ca membri pe viață cu o taxă de 500 (cincisute) lei, odată și pentru totdeauna și îndemnând și pe ceilalți intelectuali și țărani mai bine situați din comună. Aderiunile și sumele se vor trimite Dlui Dr. Aurel Lazăr, președintele despărțământului Bihor, avocat în Oradea.

3. În bugetele pe 1929 ale Comitetului școlar se va înscrie taxa de abonament a revistei „Transilvania” editată de asociație și redactată de cel mai bun novelist al nostru, Ion Agârbiceanu. Se poate abona la administrație, Sibiu str. Șaguna Nr. 6.

4. Din fondul pentru argumentarea bibliotecii școlare se va comandă biblioteca editată de asociație.

Având în vedere prețul foarte mic al acestor publicații (2—10 lei) precum și lectura aleasă, ce conțin, sunt foarte potrivite pentru propagandă și pentru desfacere între săteni.

5. Omi învățători vor lua contact cu presidenții despărțământelor din centrele de plasă, pentru discutarea unei reorganizări a Asociației pe întreg întinsul județului.

6. Efectuarea dispozițiilor de mai sus ni se va raporta până la 20 Decembrie crt

Oradea, la 19 Noembrie 1928.

— — —

No. 7940 1928.

Ordinul Nr. 132462/928 al Ou. Minister al Instrucțiunii publice Vi se comunică în copie spre strictă îndeplinire precum urmează :

Domnule Revizor școlar, Ministerul de Interne ne face cunoscut că Dl. Gh. Butoiu Inspector General administrativ pe lângă acel departament, îi raportează că funcționarii statului de specialitate nu i-au parte la conferințele ținute fie la Prefectură, fie la comune.

Așa în special a constatat că foarte slabe măsuri, s'au luat pentru combaterea alcoolismului și diferitelor secte religioase și inovații de această stare tristă sunt preoții și învățătorii, cari nu depun toată munca și energia pentru a fi adevărați îndrumători ai populațiunii rurale.

Aducându-Vă la cunoștință cele de mai sus, vă rugăm să puneți în vedere membrilor corpului didactic din acel județ să ia parte la conferințele administrative când se țin în comunele lor.

Oradea, la 28 Noemvrie 1928.

Cercul de lectură al înv. din Oradea, invită pe colegii cari sunt în trecere prin oraș să viziteze acest cerc — cu sediul în localul dintre prefectură și tribunal — unde pot găsi între orele 4—7 p. m. cărți, reviste, ziare, domino, table, șah și o primire colegială.

- „Ideia“, Str. Take Ionescu 10., București.
„Buletinul Educației Fizice“, Str. Maior Ene, București.
„Datina“, T. Severin.
„Suflet Românesc“, Str. Regina Elisabeta 28, Craiova.
„Educația“, Str. Termopile 6., București.
„Gazeta școlii“, Str. Barbu Catargiu 20., Craiova.
„Amicul școlii“, Aiud.
„Tribuna“, Loco.
„Revista generală a învățământului“, București.
„Răzeșul“, Bărlad.
„Vlăstarul“ șc. N. I. Buzău.
„Revista școlii“, S. Marchian, Botoșani.
„Flamura“, Bulev. Carol 69., Craiova.
„Voința școlii“, Piața Unirii 3., Cernăuți.
„Viața școlară“, Revizoratul școlar, Satu-Mare.
„Vestitorul“, Parcul Ștefan cel Mare, Loco.
„Ideia“, Str. Grigore Alexandrescu 99., București.
„Lamura“, Str. Latină 10., București.
„Scânteia“, Liceul Petru Maior, Oherla.
„Dumineca Poporului“, Librăria Socec, Calea Victoriei 21.,
București.
„Școala noastră“, „Revizoratul școlar“, Zălau.
„Școala Someșană“, „Revizoratul școlar“, Dej.
„Învățătorul“, Cluj, casa învățătorilor.

